

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění

Teologické nauky

Boj o kostel

**Konfesijně-sekulární konflikt v Bílovicích nad Svitavou od
konce 19. století do roku 1918**

diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Parma, Ph.D.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Bílovicích nad Svitavou dne 13. května 2020

Jan Lata

Touto cestou srdečně děkuji Mgr. Tomáši Parmovi, Ph.D. za odborné vedení práce a poskytnutí mnoha cenných rad a podnětů při jejím psaní.

Jan Lata

Obsah

Úvod.....	5
1. Politická situace na Moravě na přelomu 19. a 20. století.....	8
2. Bílovice do ustanovení Kostelní jednoty	12
3. Založení Kostelní jednoty a počátky její činnosti	19
4. „Kalvárie“ Kostelní jednoty	26
5. Posvěcení kostela a přípravy ke zřízení farnosti	37
6. Bílovice za I. světové války	44
Závěr.....	48
Přehled použité literatury a pramenů	52
Anotace a klíčová slova.....	56

Až my všichni pod zeleným trávníčkem dřímati budeme – pozůstalí potomci často sobě pomyslí: „Ti naši milí předkové byli přece jenom hodní lidé a o povznesení naší obce velice pečliví! Vystavěli nám kostel, zbudovali školu, zřídili hřbitov, postavili nákladnou lávku železnou, postarali se o dobré silnice, pusté stráně zalesnili a ovocným stromovím posázeli, zřídili prostornou verandu v rozkošném údolí Palackého atd. Věru byli to hodní otcové a matky.“ A ústa mnohého z vděčných těch potomků šeptati budou tichou modlitbu díky...

Josef Tepera v jednatelské zprávě Kostelní jednoty přednesené dne 1. 6. 1902.

Skutečnými vládci zde byli p. Taranza, dlouholetý hostinský a p. Tepera, nadučitel. [...] Lidé z jeho školy vyšli, kteří neměli příležitost poznat kulturu ve světě a byli nuceni zůstat doma při svém povolání, jsou až na malé výjimky notoričtí alkoholikové. Z toho materiálu domorodého se vždy rekrutovali členové pro obecní zastupitelstvo.

„Spojené pokrokové občanstvo v Bílovicích n. Svit.“ Rovnost, 28. 6. 1911, č. 145, s. 6.

Úvod

Obec Bílovice nad Svitavou leží cca 8 km vzdušnou čarou od centra města Brna v údolí řeky Svitavy. První pravděpodobná písemná zmínka o Bílovicích pochází z roku 1343, jistá pak z roku 1419.¹ Až do 19. století však byly Bílovice nevýznamnou vesnicí, jejímž hospodářským centrem byl místní mlýn, přičemž polí v okolí bylo vzhledem ke kopcovitému terénu spíše poskrovnu. Podél řeky Svitavy byla cesta obtížně schůdná a zcela nesjízdná, takže do Brna se chodilo přes hřbet údolí do Obřan, které byly až do roku 1919, kdy byly připojeny k Brnu, samostatnou obcí. Právě k Obřanům a tamnímu kostelu sv. Václava byly Bílovice přifařeny.

Klidný život Bílovic rozčeřila v roce 1843 stavba železnice spojující Českou Třebovou a Brno. Po jejím slavnostním uvedení do provozu v roce 1849 se však život v Bílovicích vrátil do starých kolejí, neboť na těch nových vlak obcí jen projížděl. Zásadní změna nastala o více než 30 let později, kdy byla v roce 1881 zřízena železniční zastávka.² Bílovice začaly být

¹ Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012, s. 21-2.

² Dosavadní publikace datují zřízení zastávky do roku 1878 a zásluhu o ni připisují mlynáři Janu Julinkovi, který ji finančně podpořil. Viz např. Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 31. Z článku *Zastavování smíšených vlaků* č. 71, 72, 220, 221 a 234, Moravské noviny, 12. 5. 1881, č. 109, s. 3, však vyplývá, že osobní vlaky začaly v Bílovicích zastavovat až od 15. 5. 1881. Zdá se tedy, že původně bylo z Julinkovy iniciativy

vyhledávaným letoviskem Brňanů všech národností, kteří sem začali jezdit nejen na výlety, ale i na letní byty a ti nejbohatší si zde začali stavět honosné vily. Bílovčákům tak z hostů začaly plynout různorodé příjmy spojené s pronájmem letních bytů, pohostinstvím, stavbou vil, posluhou v nich apod. a rovněž mohli snadněji cestovat za prací do brněnských továren. Bílovice se začaly bouřlivě rozrůstat a pro lepší rozlišení od ostatních moravských Bílovic začaly být označovány jako Bílovice u Brna, později nad Svitavou.

Od 90. let 19. století se zejména zásluhou místních učitelů začal rozvíjet společenský život, vznikla řada spolků a objevila se též iniciativa ke stavbě kostela a zřízení samostatné farnosti. Kostel se podařilo po mnoha obtížích posvětit až v roce 1913, zřízení farnosti se ukázalo jako ještě komplikovanější úkol. Aktivizovat se začali nejen místní katolíci, ale i osoby, jež byly ke katolické církvi kritické a konfliktní vztah těchto táborů s různou intenzitou ovlivňoval život Bílovic až do roku 1948, kdy byl katolický tábor zcela potlačen. Právě vznik těchto táborů a jejich následné stýkání a potýkání je tématem předkládané práce. Vzhledem k množství pramenů, které se mně podařilo dohledat, a s přihlédnutím k přepokládanému rozsahu diplomové práce jsem po domluvě s vedoucím diplomové práce zúžil popisované časové období a končím rokem 1918, čemuž jsem přizpůsobil i název práce.

O dějinách Bílovic vyšla již řada publikací. První útlá (14 stran) brožura z pera místního učitele Josefa Kozlíka (1862-1924) *Výletní místo Bílovice u Brna* vyšla již roku 1900 a tato měla podobu i jakéhosi bedekru pro výletníky. Podrobnější kniha z roku 1931 *Bílovice nad Svitavou*, jejímž autorem byl starosta obce Alois Kala je de facto zestručněnou, knižně upravenou obecní kronikou, která začala být sepsována téhož roku, nicméně Kala v ní zachytil i řadu dřívějších událostí. Dějinám kostela a katolického společenství se věnovala brožura *Kostel sv. Cyrilla a Methoděje v Bílovicích nad Svitavou* vydaná roku 1938 při příležitosti 25 let od jeho posvěcení, kterou sepsal tehdejší bílovický exposita František Pospíchal (1888-1945). Cenná je též publikace Miloslava Procházky (1909-1998) *Výletní Bílovice nad Svitavou* z roku 1988. Procházka je dále autorem řady hodnotných článků v obecním zpravodaji, přičemž vzhledem k datu svého narození uvádí řadu událostí, které osobně zažil či od pamětníků vyslechl. Standardní dějiny obce *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce* vyšly roku 2012, přičemž vedoucí autorského kolektivu Bořivoj Nejezchleb (*1931) byl obecním kronikářem a dlouholetým ředitelem zdejší základní školy.

zřízeno někdy v 70. letech 19. století nákladště, ale osobní vlaky začaly v Bílovicích stavět až v roce 1881 a právě od této události se odvíjí rozkvět obce.

Dějiny Sokola jsou zčásti zpracované ve sbornících vydaných v letech 1919 a 1974 při výročí dvaceti pěti resp. osmdesáti let od jeho založení.

Bílovické dění se odráží v dílech spisovatelů Rudolfa Těsnohlídka a Stanislava Kostky Neumanna, kteří v Bílovicích určitý čas žili, přičemž Těsnohlídek se významně angažoval zejména v bílovickém Sokole. Cennou sondou do života v tehdejších Bílovicích jsou též paměti Boženy Neumannové *Byla jsem ženou slavného muže*, které v revidované podobě vyšly v roce 2015.

Pro poznání dějin katolického společenství v Bílovicích vykonal zásadní práci Jaroslav Filka, který byl zdejší farářem v letech 2003-16. Jeho péčí byla přepsána a vydána jak *Obřanská farní kronika* (2013), tak kniha *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou* (2019), která zejména obsahuje zápisy výborů a valných hromad tohoto spolku. Ke stému výročí posvěcení kostela sestavil sborník *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou. Kapitoly ze stoleté historie kostela a farnosti* (2014). Vedle Filkových textů je v něm uveřejněna řada historických dokumentů, vč. přepisu shora uvedené Pospíchalovy brožury. Na své dětství v Bílovicích vzpomíná na začátku knihy rozhovorů *Deník venkovského faráře* (2016) zdejší rodák jesuita Jan Rybář (*1931). Na moji prosbu tyto vzpomínky rozvedl a byly vydány jako soukromý tisk pod názvem *Vzpomínky z dětství na Bílovice nad Svitavou a místní farnost* (2018). Vedle již zmíněné kroniky Kostelní jednoty lze čerpat i z obecní kroniky a školní kroniky vedené od roku 1891.

Nečekaným a pro poznání bílovické historie dosud výrazněji nezpracovaným zdrojem poznání pro mě byly dobové noviny, jež jsou dostupné na webu www.digitalniknihovna.cz spravovaným Moravskou zemskou knihovnou. Web přitom umožňuje fulltextové vyhledávání (třebaže toto vykazuje díky občasné špatné kvalitě tiskovin určitou chybovost) a je tak možno dohledat, jak o bílovickém dění psaly tehdejší noviny. Zajímavé jsou zejména články, které na přelomu 19. a 20. století vycházely v *Hlase, Lidových novinách, Rovnosti a Moravské orlici*, přičemž v daném období jejich redakce sídlily v blízkém Brně. Třebaže Bílovice byly v té době nejnavštěvovanějším brněnským letoviskem, bylo pro mě překvapující, jak často se o nich v novinách psalo a jaké lokální spory se v nich propíraly. Po I. světové válce ustupuje „pavlačový“ tón novinových článků a o Bílovicích je referováno střídměji a skromněji.

Stav občanské společnosti na Moravě na přelomu 19. a 20. století, sekularizaci venkova, dobový antiklerikalismus a na to navazující reakci politického katolicismu a konfesijně-sekulární konflikt popisuje řada historiků a politologů zejména Jiří Malíř, Jiří Hanuš, Petr Fiala, Stanislav Balík a Lukáš Fasora, přičemž z jejich publikací vycházím v první kapitole této práce.

Diplomová práce je vedle úvodu a závěru rozčleněná do šesti kapitol. Ta první se věnuje politické situaci na Moravě na přelomu 19. a 20. století se zaměřením na konfesijně-sekulární konflikt v rámci českého živlu, přičemž jde o stručný popis zachycující zejména skutečnosti, jež jsou důležité pro širší zakotvení a pochopení dále popisované bílovické lokální historie. Další kapitoly již chronologicky sledují dění v Bílovicích.

1. Politická situace na Moravě na přelomu 19. a 20. století

Moravské markrabství koncem 19. století patřilo mezi větší, lidnatější a hospodářsky rozvinutější země Rakouské monarchie.³ Nejlidnatějším a hospodářsky nejsilnějším městem bylo Brno, které zastiňovalo starobylou arcibiskupskou Olomouc. Národnostně se obyvatelé Moravy dělili zejména na Čechy a Němce, přičemž národnostní uvědomění převážně nižších vrstev nebylo vždy silné a mohlo se „přelévat“. Německy mluvících obyvatel bylo necelých 30% a tito byli, vedle souvislého osídlení na severu a jihu Moravy a v jazykových ostrovech, přítomní takřka ve všech moravských městech a městečkách.⁴ Třebaže český jazykový živel početně převažoval, ovládali Němci díky nerovnému volebnímu právu většinu městských zastupitelstev a na zemském sněmu byly síly vyrovnané.⁵ Prvotní politické dělení bylo právě na národnostním základě: Češi podporovali *Národní stranu* v čele s Aloisem Pražákem, Němci pak *Německou liberální stranu*. Jednalo se o tzv. strany honorární, jejichž členové byli příslušníci společenských elit.⁶

Nábožensky byla drtivá většina Moravanů (přínejmenším matrikovými) římskými katolíky, přičemž při sčítání lidu v roce 1910 se k římskokatolické církvi přihlásilo 95% osob. Ke dvěma evangelickým konfesím se hlásila necelá 3% obyvatel. Na pomezí etnické a náboženské minority se nacházeli Židé, kteří tvořili necelá 2% populace, početnější byli

³ Malíř, Jiří – Řepa, Milan: *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno 2018, s. 155.

⁴ Tamtéž, s. 157-8.

⁵ Tamtéž, s. 188.

⁶ Tamtéž, s. 186.

ve městech, zejména v Brně, kde v roce 1900 žilo 19% všech moravských Židů.⁷ Více než tři čtvrtiny Židů používalo jako obcovací jazyk němčinu, mnoho z nich se v průběhu sekularizace odcizovalo svému náboženství, přičemž část z nich konvertovalo ke katolictví, což bylo mnohdy motivováno spíše pragmatickými než ryze náboženskými důvody. Většina Čechů i Němců se na Židy dívala s podezřením až nepřátelstvím, jež bylo v případě českého živlu umocněno o výčitku, že se Židé podílejí na germanizaci Moravy.

Vzhledem ke skutečnosti, že Bílovice byla de facto ryze česká a katolická obec⁸ a Němci a Židé do ní přicházeli zejména jako „luftáci“, věnuji dále pozornost jen „české části“ Moravy. Ta se bouřlivě rozvíjela a občansky diferencovala, byly zakládány četné spolky, typicky spolky čtenářské, na jejichž půdě se nejen půjčovaly knihy a časopisy, ale též konaly přednášky, hrálo divadlo, pořádaly zábavy apod. Významné byly též sbory hasičů, přičemž společenský aspekt jejich činnosti mnohdy převažoval nad samotným bojem s živlem. Po vzoru německých Turnvereinů byla založena česká tělocvičná jednota Sokol (1862), která se vzápětí rozšířila na Moravu.

Současně se tříbila i politická scéna, kdy úhelným kamenem byl zejména vztah k římskokatolické církvi a roli, kterou měla hrát ve společnosti. Třebaže Rakousko bylo od roku 1861 formálně nábožensky neutrální, katolická církev se stále těšila silné podpoře panovníka a do značné míry i vládního aparátu.⁹ I díky industrializaci a stěhování do měst se řada věřících začala církvi odcizovat a jejich identifikace s ní se oslabovala. Římskokatolická církev se snažila své slábnoucí postavení posílit mj. tím, že usilovala o udržení privilegovaného pozice a o mocenskou podporu státu např. v rámci vlivu na školy. V reakci na tyto snahy pak sílilo antiklerikální hnutí, které se naopak snažilo roli církve ve společnosti zmenšit a zvláště římskokatolickou církev vnímalo jako zpátečnickou organizaci a brzdu pokroku.¹⁰ I rámci narativu českého národního obrození začaly být postupně akcentovány stránky, které stavěly římskokatolickou církev na stranu „odvěkých nepřátel“ (husitství, doba temna apod.). Postupně se antiklerikalismus šířil z měst na venkov, kdy jeho nositeli byli

⁷ Tamtéž, s. 161-2.

⁸ Při sčítání lidu v roce 1910 se všichni občané Bílovic, kterých bylo 1.445 (25 Němců, zbytek Češi), přihlásili k římskokatolickému vyznání, v roce 1915 měly Bílovice 1.345 občanů, z toho 1.330 Čechů, 1.340 katolíků, 2 evangelíky a 3 bez vyznání. *Bílovická školní kronika* (1891-1939), s. 68 a 78.

⁹ Malír, Jiří: *Občanské společnosti na Moravě*. Brno 2014, s. 227.

¹⁰ Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: *Český antiklerikalismus*. Praha 2015, s. 37 an.

zejména učitelé, kteří se často dostávali do konfliktu s katechety.¹¹ Antiklerikalismus se začal postupně projevat i v českých spolcích, zejména v Sokole, na což katolický tábor koncem 19. století reagoval zakládáním katolických tělocvičných jednot, které se roku 1909 sdružily v Orlu. Situace v jednotlivých místních sokolských jednotách se však mohla významně lišit.

Je přitom vhodné zdůraznit, že pojmem antiklerikalismus nelze rozumět apriorní odmítání kněží (kléru), ale právě odpor k mocenskému postavení římskokatolické církve a její podpoře se strany státu. Naopak „klerikálové“ (což byl často hanlivě používaný pojem) výraznější vliv římskokatolické církve prosazovali.

V rámci *Národní strany* začalo sílit mladočeské liberálně a antiklerikálně orientované křídlo, což vyústilo v založení *Lidové strany na Moravě* (1891), jejíž klíčovou postavou byl advokát Adolf Stránský (1855-1931).¹² Tato nesmí být zaměňována s pozdější „katolickou“ *Československou stranou lidovou* založenou roku 1919. Na to reagovali zastánci politického katolicismu v rámci *Národní strany* založením *Katolické strany národní na Moravě* v čele s Mořicem Hrubanem (1862-1945) a roku 1899 vznikla *Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana na Moravě*, v níž hrál klíčovou roli Jan Šrámek (18710-1956).¹³ Obě katolické strany přes určité napětí dokázaly kooperovat a tvořily jednotný politický blok. Tyto dva tábory doplnila sociální demokracie, která se s *Lidovou stranou* shodla v antiklerikalismu, na rozdíl od ní však v duchu marxismu a třídního boje byla veskrze internacionální, přičemž sociální demokraté postupně posilovali zejména v důsledku rozšiřování volebního práva. Na rozdíl od honorární *Národní strany* se všechny nově vzniklé strany koncipovaly jako masové a usilovaly o co nejširší členskou základnu.

Každý z uvedených táborů začal budovat síť vlastních spolků, novin, nakladatelství apod., čímž se etablojí tak tzv. „společenské sloupy“, které lze definovat jako „relativně uzavřená sociální a kulturní prostředí, s těsnou vazbou na určitý politický tábor a také s vlastním systémem nepolitických, profesních, mládežnických, studentských, ženských a sportovních organizací, které se sice sobě podobaly, ale byly zcela nezávislé na paralelních organizacích

¹¹ K průběhu sekulárně-konfesijního konfliktu na blízkém Pozořicku viz Fasora, Lukáš: *Sekularizace a „klerikální bašty“ na Brněnsku a Vyškovsku*, s. 253-68. In Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (eds.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009.

¹² Malíř, Jiří: *Občanské společnosti na Moravě*. Brno 2014, s. 392-5.

K osobě A. Stránského viz Malíř, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012, s. 667-72.

¹³ Fiala, Petr a kol.: *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno 2008, s. 53 an.

*jiných politických táborů.*¹⁴ V Čechách a na Moravě tak vedle sloupu národně-liberálního a sociálně-demokratického vznikl též sloup katolický, přičemž takové prostředí umožňovalo život uvnitř katolických organizací „od kolébky ke hrobu“.¹⁵ Současně je nutno zdůraznit, že přinejmenším nominálními katolíky byla většina stoupců národně-liberálního i sociálnědemokratického politického tábora, přičemž nebylo vyloučeno, aby osoba, která odmítala posilování mocenského vlivu římskokatolické církve ve společnosti, byla současně zbožným katolíkem. Je nutno mít na zřeteli rozdíl mezi „matrikovým“, „praktikujícím“ a „politickým“¹⁶ katolíkem, třebaže jejich přesná diference je velmi obtížná.

Jednotlivé politické tábory měly svůj vlastní tisk. Hlavními katolickými novinami na Moravě byl *Hlas* vydávaný původně Brněnským biskupstvím, který se roku 1896 stal tiskovým orgánem *Katolické strany národní*. *Zájmy Lidové strany* reprezentovaly *Lidové noviny* vydávané od roku 1893 Adolfem Stránským, tribunou sociální demokracie pak byla zejména *Rovnost* vycházející od roku 1885 jako čtrnáctideník, od roku 1905 pak jako deník. Nejstarší české noviny na Moravě *Moravská orlice* vydávané od roku 1863 reprezentující *Národní stranu* zvolna ztrácely v této konkurenci na významu.¹⁷ Skutečnost, že noviny byly politickou tribunou jednotlivých stran, vedla k jejich nízké objektivitě a útočnosti vůči ideovým protivníkům a úsilí o jejich skandalizaci,¹⁸ což se v referování o dění v Bílovicích opakovaně názorně projevilo. Třebaže stále existovala censura, tato se uplatňovala jen velmi mírně a tisk se vyjadřoval značně svobodně, což lze demonstrovat na opakovaných drsných útocích na brněnského biskupa Pavla Huyna (v úřadu 1904-16) na stránkách *Lidových novin*.¹⁹

Vzhledem ke skutečnosti, že dění v Bílovicích pravidelně čeřily obecní, zemské i říšské volby, je vhodné na závěr této kapitoly učinit i krátkou zmínku o volebním systému. Jak již bylo shora uvedeno, volební právo nebylo všeobecné ani rovné, přičemž volit mohli pouze daňoví poplatníci od určité výše daní a i tito byli členěni do jednotlivých kurií dle majetku. Do obecních zastupitelstev se volilo ve třech kuriích, stejně tak i do moravského zemského sněmu. V něm byla kurie velkostatkářů (de facto šlechticů, včetně virilistů arcibiskupa olomouckého a biskupa brněnského) a dále městská a venkovská, ve které zejména mohli čeští kandidáti uspět. Právě ve venkovských obvodech proto nejčastěji soupeřili představitelé

¹⁴ Hanuš, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno 2005, s. 43.

¹⁵ Fiala, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno 1995, s. 188.

¹⁶ Míněno podporovatele politického katolicismu.

¹⁷ Malíř, Jiří – Řepa, Milan: *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno 2018, s. 192-7.

¹⁸ Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: *Český antiklerikalismus*. Praha 2015, s. 182.

¹⁹ Tamtéž, s. 183-4.

jednotlivých českých politických táborů.²⁰ Říšská rada se původně konstitovala z poslanců volených jednotlivými zemskými sněmy, od roku 1873 pak byly volby přímé, stále však v rámci čtyř kurií. Postupem času se daňový census snižoval a sílilo hnutí za všeobecné hlasovací právo. Roku 1896 byla pro volby do říšské rady vytvořena pátá kurie, do níž spadali všichni muži starší 24 let.²¹ Roku 1905 se v rámci tzv. moravského vyrovnání rozšířilo volební právo do zemského sněmu, kdy pro svoje kandidáty hlasovali odděleně čeští a němečtí voliči, nicméně přetrvala kurie velkostatkářů.²² Roku 1907 pak bylo pro volby do říšské rady zavedeno všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo pro muže starší 24 let, což byl v tehdejší Evropě nebývale progresivní krok. Tím sílil i vliv sociální demokracie, která byla v boji za rovné volební právo podporována Lidovou stranou.

2. Bílovice do ustanovení Kostelní jednoty

Jak jsem již v úvodu uvedl, Bílovice odedávna spadaly do Obřanské farnosti při kostele sv. Václava. Samotný kostel je původně románský a kolem něho se patrně rozkládal panský dvorec. Obřany byly uvedeny v predikátu Přibyslava z Obřan roku 1234, z roku 1375 pak pochází samostatná zmínka o obci, v níž je rovněž uveden kostel sv. Václava.²³ Kostel byl barokně upraven počátkem 18. století, kdy byla zřejmě rovněž přistavěna rozsáhlá kaple sv. Barbory, třebaže farní kronika uvádí, že jde možná o původní kostel a datuje tuto stavbu již do 11. století,²⁴ což se však nejeví jako pravděpodobné. Do farnosti spadaly vedle Obřan a Bílovic též Maloměřice, Soběšice, nejbohatší grunt v Řícmanicích, dvůr Cacovice a do roku 1783 též Husovice, kdy spor o husovický desátek sváděla obřanská a zábrdovická farnost ještě v 19. století. Jednalo se tedy o farnost značně rozsáhlou, přičemž v přiřazených obcích nebyly žádné filiální kostely ani větší kaple a sám farní kostel není nijak veliký. Cesta z Bílovic ke kostelu byla dlouhá takřka 4 km a navíc vedla přes hřeben údolí.

Při kapli sv. Barbory bylo zřízeno stejnojmenné bratrstvo, kdy pamětní listina podepsaná roku 1767 obřanským farářem Františkem Florianem uvádí, že jeho existenci měl stvrdit roku 1721 papež Klement XI. a udělit mu milost odpustků. Na svátek sv. Barbory bylo přítomno až 6 kněží k udílení svátostí. Tatáž listina (patrně formou dodatku) uvádí, že roku 1769 se do

²⁰ Malíř, Jiří – Řepa, Milan: *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno 2018, s. 186.

²¹ Tamtéž, s. 243.

²² Tamtéž, s. 246.

²³ Cibulka, Pavel: *Obřany*. In Fasora, Lukáš – Štěpánek, Václav (eds.): *Dějiny Brna 6, předměstské obce*. Brno 2017, s. 787.

²⁴ Filka, Jaroslav ed.: *Obřanská farní kronika*. Brno 2013, s. 7.

bratrstva dala zapsat Tereza Svodová z Bílovic.²⁵ Jelikož jména dalších členů bratrstva nejsou na listině uvedena, bylo členství této ženy patrně z nějakého důvodu významné. Bratrstvo bylo zrušeno reformami Josefa II., takže „*zbožnost a zpovídání a sv. přijímání včetně kdysi hrnoucího lidu tak upadlo, že dnes na tuto slavnost přijde málo cizích a ke stolu Páně nepřistupuje nikdo.*“²⁶

Farní kronika rovněž obsahuje opis listiny z roku 1719, která popisuje rozsah bílovického desátku a konkrétně uvádí jména 18 poplatníků, kteří odvádějí obilí, kdy u každého specifikuje počet snopů, a 9 podsedníků, kteří při svěcení velikonočních pokrmů odvádějí po třech krejcarech. K této listině je připojena zpráva faráře Josefa Pitterny (v Obřanech působil v letech 1839-54), v níž jsou uvedeny stížnosti na nízký bílovický desátek a neochotu bílovických osadníků k placení. Konkrétně se dočteme: „*Bez velkých procesů a mnohých hádek s těmito lakomými farníky si asi žádný farář nikdy nevynutí jinou. Někteří dokonce i tyto malé snopečky vážou velmi volně a volí k tomu stébla, jež rostou někde na návrší a mají jen málo zrna, ba, tito nesvědomití lidé umisťují uprostřed těchto věchtů různé bodláky a trny, aby vazba vypadala větší. [...] Dle ústního podání prý také veledůstojný pán [František Florian, obřanský farář v letech 1767-1819] nechal některé desátkové snopy pověsit na kostelní bránu, aby je viděli všichni farníci, ale na nátlak takto zahanbené bílovické obce prý dostal od nařízených církevních orgánů odpustky.*“²⁷

Další konflikt bílovických farníků s farářem Florianem nastal dle Pitterny roku 1787, kdy „*napadlo umíněného bílovického revírníka Eusebia Zavřela postavit vlastní most přes Svitavu téměř v polovině tohoto farního teritoria [lesu na pravém břehu Svitavy v lokalitě Lazy, též přezdívané jako Panáčkův les], aby mohl vozit dřevo z kanického revíru a z Bílovic lépe do Brna. Všechno by tam začalo být beztoho pro svévolné bílovické dřevaře na farních polích špatné. Dp. farář Fr. Florian slavnostně protestoval proti zasahování do farního teritoria, most nechal dle ústního podání shodit a bránil statečně svá práva.*“²⁸

Farní kronika však neobsahuje jen přehledy konfliktů bílovických farníků s jejich duchovními správci. Na pořízení křížové cesty věnovalo roku 1850 růžencové bratrstvo z Bílovic 27 zl. 51 kr., bílovický mlynář Julinek v roce 1855 z poloviny financoval výrobu monstrance (112 zl)

²⁵ Tamtéž, s. 8.

²⁶ Tamtéž, s. 112.

²⁷ Tamtéž, s. 87-8.

²⁸ Tamtéž, s. 113.

a na koupi varhan v roce 1891 vybrali Bílovičtí 92 zl.²⁹ Jedinou sakrální stavbou v Bílovicích byla (pomineme-li několik křížů) kaplička sv. Jana Nepomuckého,³⁰ která sloužila současně jako zvonice a byla umístěna u brodu přes Svitavu (s čímž zjevně souvisí její patrocinium) na cestě spojující Brno se Křtinami. Kaple byla zřejmě postavena na základě nařízení Marie Terezie z roku 1770 zřídit v každé obci zvoničku k hlášení požárů. Roku 1849 byl i za účasti přespolních posvěcen zvon věnovaný místním občanem Šloffem.³¹ Do kaple se vejde jen málo (cca 10) osob a těžko v ní mohla být sloužena mše častěji než několikrát ročně.

V Bílovicích se konalo školní vyučování zřejmě již od roku 1773, přičemž nejprve se učilo s přestávkami po chalupách a teprve roku 1845 byl pro školní i obecní účely vystavěn dům č. p. 78 (kde později sídlila pošta a četnická stanice). Náboženství chodili do místní školy vyučovat duchovní z Obřan, zejména kooperátoři (kaplani), kdy se ve farní kronice dočteme, že je „*pro kooperátory neobtížnější a je příčinou jejich značných výdajů, zvláště na boty, je okolnost, že musí k odbývání katechezí ve vsích, nebo k udílení náboženského vzdělávání ve 3 školách, ba dokonce i k zaopatřování nemocných chodit pěšky, což jim pochopitelně musí připadat velmi obtížné a nákladné, zvláště na podzim při nestálém počasí*“.³² Pozdější bílovická školní kronika vzpomíná v zápise z roku 1896/7 na tutéž nesnáz: „*Katechetou i v tomto roce byl d.p. konzistorní rada P. K. Faulhaber, farář obřanský. Přes vysoký věk svůj [nar. 1822] přicházel staříčkový kmet dvakrát za týden do školy, ať byla cesta necesta. Pro svoji neúmornou horlivost jako farář a katecheta požívá neobmezené důvěry, vážnosti a lásky u všech.*“³³

Právě učitelé bílovické školy se v 90. letech 19 století významně zasloužili o rozvoj společenského života v obci. Jak již jsem shora uvedl, od zřízení zastávky v roce 1881 byli Bílovčáci konfrontováni s brněnskými „luffáky“ a současně se díky nim zlepšovalo jejich živobytí. Většina hostů přitom byla z řad Němců a německy mluvících Židů, což v čistě českých Bílovicích budilo napětí (pobouření např. vyvolalo umístění německo-českých orientačních cedulek, které nechali letní hosté na vlastní náklady nainstalovat, a byly záhy odstraněny³⁴) a vedlo ke snaze posílit uvědomělého českého ducha obce.

²⁹ Tamtéž, s. 17-9.

³⁰ Lata, Jan: *Bílovické kříže a kaplička*. In Bílovický zpravodaj, březen 2019, s. 24-5.

³¹ Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 28.

³² Filka, Jaroslav ed.: *Obřanská farní kronika*. Brno 2013, s. 51.

³³ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 30.

³⁴ *Smutný úkaz národní nestatečnosti*, Hlas, 28. 6. 1888, č. 148, s. 3.
Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 32.

Po smrti učitele Jana Pernici v roce 1889 rozhodl obecní výbor následujícího roku o stavbě nové školy, přičemž o funkci nadučitele na místní dvojtřídce projevilo zájem hned 20 uchazečů. Zvítězil Josef Tepera (1856-1925), který se narodil ve Štěchovicích u Kroměříže, studoval na učitelských ústavech v Olomouci a Brně a roku 1876 se stal učitelem v Lukovanech.³⁵ Z dobového tisku je patrné, že již za lukovanského působení byl vyhledávaným řečníkem při různých národních slavnostech a byl též místopředsedou českého učitelského spolku *Budeč brněnská*. Tepera se záhy stává obecním tajemníkem a je pravou rukou dlouholetého starosty Václava Taranzy (ve funkci v letech 1872-1905), v jehož hospodě (dnešní Obecní hospoda) se většina obecního dění odehrává. Roku 1891 přichází do školy jako podučitel teprve osmnáctiletý mládenec Josef Pokora (1873-1945), který si později vzal Teperovu dceru Annu.³⁶ Roku 1892 se škola rozšiřuje na trojtřídní a dalším učitelem se stává Josef Kozlík, nadaný hudebník, skladatel a zpěvák,³⁷ včelařský specialista a pozdější redaktor *Včely moravské*. Všichni z této trojice Josefů do vývoje obce významně zasáhnou.

Již v roce 1890 vychází první článek navrhuující postavení kostela v Bílovicích a zřízení farnosti: „*Těž hosté z Brna o odjinud přiletují jako ty jarní vlaštovky, prohlížejí bývalé své byty, opravují, ano někteří se chystají ke stavbám nových obydlí, tak že naše dříve skoro zapomenutá osada vůčihledně roste a se vzmáhá. Není divu; blízkost Brna, zdravý vzduch, laciné živobytí, krásné hory a lesy, zdravá voda, útulné zátiší a nově zřízená stanice poskytují Bílovicím výhody, jakými se leckteré výletní místo honositi nemůže. Nelze však také zapírat, že s těmi cizími hosty zavítá k nám též lecjaká vada, a aby vady ty se snáze daly překonati, aby obec naše mravně nepoklesla a též mnohým výletníkům zbožným příležitost se poskytla vítaná ve svátky obcovati službám Božím: naléhá na nás skoro nutná potřeba, abychom se brzy postarali o zřízení samostatné správy duchovní. Cesta do Obřan, kam jsme dosud přiřaženi, je přes kopce zejména za špatného počasí neschůdná a dosti vzdálená již pro lid domácí, tím více pro churavé a pohodlí zvyklé měšťáky. Jestli že my katolíci se nepohneme, tuším, že nás židé záhy předběhnou a na léto si tu zřídí nějakou synagogu neb modlitebnu.*“³⁸ Autor plán promýšlí do značných detailů: něco by mohla přispět obec prodejem pozemků, něco letní hosté, kámen, cihly a dříví jsou po ruce a tudíž levné, ideu by jistě podpořil brněnský biskup,

³⁵ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 11-2.

³⁶ Procházka, Miloslav: *Vzpomínky na bílovická výročí*. In *Bílovický zpravodaj*, listopad 1990 [nečíslováno].

³⁷ *Z Bílovic u Brna (Beseda pro chudé školní děti)*, Moravská orlice, 8. 12. 1893, č. 281, s. 5: „*Je-li pravda, že „pěvce dobra milují boží“ – tedy jest učitel p. Josef Kozlík zajisté předním jejich miláčkem. Lyrický tenor jeho – jakož i vzácny baryton páně Svobodův naplňovaly nás obdivem.*“

³⁸ *Od Bílovic u Brna (Zřízení samostatné duchovní správy)*, Hlas, 27. 4. 1890, č. 97, s. 4.

o příspěvku by bylo možno požádat knížata Lichtenštejna a Schönburga. Zaznívá též návrh, aby se k Bílovicím přifařily sousední Řícmanice, které spadají do vzdálené babické farnosti, což byl podnět logický, žel do dnešních dnů nerealizovaný.

Na článek je ve vstřícném duchu reagováno v Moravské orlici s tím, že v Bílovicích není „zajisté ani jediného člověka, který by této myšlence nepřál“, ale návrh v současnosti není realizovatelný, neboť obec je vyčerpána stavbou čtyřtřídní školní budovy. V budoucnu snad „s pomocí Boží také u nás podaří se uskutečnit, co na mnoha jiných místech již bylo provedeno“.³⁹

Tepera v témže roce iniciuje založení prvního bílovického spolku, a sice čtenářského spolku Věnceslav (pojmenovaného podle počestvého křestního jména starosty) a stává se jeho jednatelem. Vedle půjčování knih a časopisů organizoval spolek vzdělávací přednášky, hrálo se divadlo a cvičil zpěv. Dílo se dařilo, třebaže mládež zprvu nejevila mnoho ochoty býti objektem národně-buditelského úsilí: „*Omladina naše, kvůli jejíž vzdělávání čtenářský spolek byl založen, nemůže dosud pochopiti, že veliký jest rozdíl mezi zábavou ušlechtilou a mezi muzikou podle starého zlovyku! Místo, aby přišli na besedu, chasníci naši toulali se dlouho do noci po návsi, chtějíce tím bezpochyby na jevo dáti, že nestojí o zábavu mravy zušlechťující a mysl povznášející.*“⁴⁰ Duch spolku je patrný ze zprávy o valné hromadě uveřejněné v Lidových novinách roku 1894, kterou patrně, stejně jako tu předchozí, sepsal Tepera. Autor si mj. stěžuje na nechut mládeže cvičit se ve zpěvu: „*Ti, kdož u vyučování zpěvu se uvázali, odepřeli si zábavy nedělní, jen aby ty drahé skvosty, ty perly vzácné, naše písně národní, skoro zapomenuté oživil, rozšířili a lásku k nim v srdce mladá vštípili. Však nutit náchylnost se ovšem nedá. Zprvu hoši, později i děvčata přestali chodit. Líto nám vždy bylo, že v údolí, ve kterém dědinka naše leží, a která vyznamenává se svým překrásným lesnatým okolím, písně slyšeti nebylo. Ani dívka v práci nezaspívá, ani jinoch v poli si nezavýskne. Vše tak mlčí, pracuje, oře do krve a při tom sotva dýchá, aby snad klid letních obyvatel Němců nebyl vyrušen!*“⁴¹

³⁹ Z *Bílovic u Brna*, Moravská orlice, 8. 6. 1890, č. 130, s. 4-5.

⁴⁰ Z *Bílovic u Brna*, Moravská orlice, 27. 5. 1891, č. 119, s. 3.

⁴¹ Z *Bílovic u Brna* (Valná hromada čten. spolku „Věnceslav“), Lidové noviny 8. 3. 1894, č. 53, s. 5.

Roku 1893 byl založen sbor dobrovolných hasičů, Tepera se stává jeho náčelníkem, Pokora podnáčelníkem a Kozlík jednatelem.⁴² Jak vzpomíná Pokora „byly to slavné doby, když tatíci bílovští ponejprv oděni v slavnostní stejnokroj, objevili se před zářícím zrakem svých manželek a rodin“.⁴³

O rok později je ustavena bílovická jednota Sokola, o kterou měl hlavní zásluhu Josef Pokora, který zřejmě měl mezi bílovickou mládeží jako její vrstevník větší úspěch než Tepera. Ve sborníku z roku 1919 se dočteme: „V roce 1891 měla naše osada to štěstí, že dostal se na zdejší školu učitel Jos. Pokora, mladík nadšený pro věci národní. První cesta vedla jej mezi naši mládež, kterou poučoval o vlasteneckém cítění a povzbuzoval ji ku založení jednoty „Sokol“. S počátku se plán ten nedařil. Po čase našlo se přec několik nadšených mladíků, kteří dali se do práce, přesvědčení o významu nového hnízda sokolího.“⁴⁴ Zájemci o činnost v Sokole chodili nejprve cvičit do Obřan, roku 1894 podali žádost o registraci stanov bílovického Sokola, což bylo nejprve z neznámých příčin zamítnuto a žádost byla kladně vyřízena až následujícího roku. Zajímavý údaj uvádí Procházka, a sice že o registraci se zasloužil J.Uc. Hynek Bulín⁴⁵ (1869-1950) pozdější významný advokát a poslanec zemského sněmu a říšské rady.⁴⁶ Z novinového článku z roku 1919 připomínající 25. výročí založení bílovického Sokola se podává, že na ustavující valné hromadě konané v Bílovicích v únoru 1895 vystoupil Bulín jako jednatel Moravsko-slezské obce sokolské, přičemž jak on, tak všichni další „řečníci kladli důraz na důležitost jednoty v Bílovicích, jež stojí u brány mor. Švýcarska, nedaleko zněmčelého Brna.“⁴⁷

Starostou byl zvolen J. Kozlík, náčelníkem J. Pokora a na Teperu „zbylo“ místo ve výboru, později v letech 1901-3 byl starostou a v letech 1901-11 vzdělavatelem Sokola. Sám Pokora vzpomíná na účinky založení Sokola takto: „Tuhou kázní sokolskou vpraveny do omladiny jiné mravy. Přestaly divoké tancovačky, přestaly rvačky a matky nemusili se obávat, že přijdou ráno synové jejich domů se zkrvavenou hlavou. Stal se tedy Sokol pravým požehnáním

⁴² Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012, s. 192.

⁴³ Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 68.

⁴⁴ *Pamětní sborník 25leté práce tělocvičné jednoty „Sokol“ v Bílovicích (nad Svitavou) 1894-1919*. Brno 1919, s. 3.

⁴⁵ Procházka, Miloslav: *K výročí zakladatele bílovického Sokola*. In *Bílovický zpravodaj*, září 1994 [nečíslováno].

⁴⁶ Malíř, Jirí a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012, s. 125-9.

⁴⁷ *Slavnostní valná schůze těl. jednoty „Sokol“ v Bílovicích n. Sv. na paměť 25letého trvání*, Moravská orlice 22. 2. 1919, č. 44, s. 7.

*pro dorůstající občany. V Sokole soustředil se všechen kulturní život obce, pořádány (nezmiňuji se o pravidelném cvičení) krásné hudební a zpěvní večírky, hrána divadla, vzpomínáno důležitých osob a dějů národních atd. Mateřský spolek čtenářský Věnceslav ztrácel znenáhla na svém významu.*⁴⁸ Pokorova aktivita v Sokole se přitom neomezovala jen na Bílovice, roku 1898 byl zvolen též náčelníkem *Župy krále Jiřího*.⁴⁹

Všechny tehdejší bílovické spolky akcentovaly potřebu národního uvědomění místních občanů a nenalezneme v nich zmínky, jež by se týkaly náboženství, a to v pozitivním, ale ani negativním smyslu. Rozhodně nešlo o aktivity, jež by v sobě nesly nějaký protikatolický osten, ale naopak se s uvědomělým katolictvím dobře slučovaly. Zřízení ryze katolického podniku na sebe ostatně nedalo dlouho čekat. Sám Tepera byl (jak později uvidíme) horlivým katolíkem a jeho krédem zjevně mohlo být slavné Sušilovo vyznání: „*Církev a vlast – ty v mojích milují sestersky se nádrech, každá půl, každá má moje srdce celé.*“ Se svojí manželkou Bertou měl deset dětí, část z nich však zemřela v dětském věku. Jeho syn Leopold se stal bohoslovcem,⁵⁰ zemřel však patně před vysvěcením na kněze. Byl vyhledávaným řečníkem a jeho texty se nesou ve slavnostním až patetickém tónu. Některým se mohl časem jevit jako poněkud staromódní vlastenec a všudybyl.

Již počátkem 90. let začíná zaznívat nespokojenost s místními učiteli, kteří prý vystupují proti sociální demokracii, udržují lid v nevědomosti, přičemž místo národnostního by se spíše měli věnovat posilování třídního uvědomění: „*V Bílovicích, chudičkém to místě ležícím v nejkrásnější poloze poblíž začazeného Brna, vzal si nadučitel a učitel na starost, aby vystupoval proti snahám sociální demokracie. Do Bílovic se utíkají různí kapitalisté, aby v krásném okolí trávili svůj nečinný a bezstarostný život a v obydlí občanů bílovických se roztahovali. Chudina bílovická pak nemá nikdy a nikdy poučena býti o protivách společenských, ačkoli je právě ve své obci má tak jasně před očima, že by je sama chápati musila, kdyby totiž vychovávali naši učitelé lid ku poznání lidské důstojnosti, o jeho povinnostech a právech.*“ Podle autora vlastenčení nestačí a jsou „*to „národní“ učitelé, pracující proti zájmům svého národa, ve prospěch několika kapitalistů, třeba národa*

⁴⁸ Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 68.

⁴⁹ *Ze sokolské župy krále Jiřího*, Moravská orlice 3. 6. 1898, č. 125 s. 2.

⁵⁰ Procházka, Miloslav: *Vzpomínky na bílovická výročí*. In *Bílovický zpravodaj*, listopad 1990 [nečíslováno].

cizího“.⁵¹ K založení sociálnědemokratické strany v Bílovicích však v té době ještě zjevně nebylo sil.

3. Založení Kostelní jednoty a počátky její činnosti

V srpnu 1895 byly sepsány stanovy Kostelní jednoty v Bílovicích a tyto byly v prosinci t. r. úředně schváleny. Účelem jednoty bylo dle čl. 2 „*starati se o zřízení chrámu Páně v Bílovicích*“. Třebaže nebylo určeno patrocinium zamýšleného chrámu, toto lze vytušit již z čl. 1, jímž se jednota „*staví pod ochranu blahoslavené Máteře Boží a sv. patronů moravských, Cyrilla a Methoda*“.⁵² V roce 1896 byl zvolen devítičlenný výbor, kdy předsedou se stal mlynář Jan Julinek, jednatelem Josef Tepera a starosta obce Taranza byl rovněž členem výboru. Jan Julinek (1862-1947) byl patrně nejbohatším bílovickým občanem, přičemž jeho stejnojmenný otec (1813-73) inicioval zřízení železničního nákladiště v Bílovicích. Synovi zejména z počátku pomáhala s vedením mlýna matka Vilemína (1833-1909), jejíž reálné postavení hlásá sebevědomý nápis na jí pořízeném kříži v lokalitě Trávníky z roku 1879, na kterém se tituluje jako majitelka uměleckého mlýna (tj. mlýna používajícího moderní technologie, někdy též označovaného jako válcový). Stojí za zmínku, že třebaže se jednalo o německou rodinu (jednu z mála v Bílovicích), respektovala Vilemína český ráz obce a nápis nechala vyhotovit v češtině.⁵³ Julinkovo předsednictví však bylo spíše čestné, není patrné, že by se více do činnosti jednoty zapojoval a již v roce 1903 jej nahradil Karel Olejníček.

Činnost Kostelní jednoty se záhy setkává s (prozatím ojedinělým) odporem. V Lidových novinách vychází nepodepsaný článek, že v Bílovicích začínají klerikálové vystrkovati růžky, jelikož v žádném se stávajících spolků nemohli „*své choutky volně prováděti*“, založili si tuto jednotu: „*Vlastním otcem tohoto nového spolku, bohužel, jest náš pan nadučitel, který v posední době velice o to usiluje, by v obci naší vystavěn byl též kostel a zřízena fara. [...] Vzpomínáme dob. kdy týž pan nadučitel horlivě přednášival o národním uvědomění a jiných časových otázkách. Časy se však mění. Nyní prý přednášek nadobro zanechá a místo poučování našeho lidu bude prý hráti pouze na varhany a choditi na pohřby zpívati. [...] Spolek tedy máme, avšak jak mu rozmnožovat příjmy? Páni byli brzo hotovi, dlouho nerozmýšleli. Usnesli se krátce v obecním výboře, aby byla zvýšena přirážka z piva o 1 zl. na*

⁵¹ V *Bílovicích*, Rovnost 24. 5. 1893, č. 10, s. 77 (sic!).

⁵² Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 13.

⁵³ Blíže Lata, Jan: *O mlynářském rodu Julinků*. In *Bílovický zpravodaj*, březen 2019, s. 25-6.

1 hl., kterou prý bude platit sládek. Žádost je snad už u zemského výboru k schválení a umluveno, že výtěžek takto docílený případně na kostel! Na naši školu úplně zapomněli, že na ní vězí hezký dloužek. Pak se pustili do žebroty. Chodili dům od domu, žádného nevynechali, ano byli do toho tak zabráni, že jednu neděli navštívili i všechny „naše“ židy. A proč by ne? Vždyť pan Tepera se mezi našimi Němci a židy nejlépe baví a pak si může též s nimi trochu zaněmčiti, obzvláště pak při „pakátlu“. Židé skutečně neskrbili, ano někteří dali i větší obnosy. Dále udělali ve prospěch kostela výlet. To byla zvláštní podívaná. Hlavním aranžérem průvodu byl opět náš pan nadučitel; účastnili se ho členové kostelní jednoty, hasiči, svíčkové báby, někteří naši židé a – naše sokolská jednota! (Co tomu říká předsednictvo župy krále Jiřího?)“.⁵⁴

Teperova reakce na sebe nenechala dlouho čekat, v odpovědi zdůraznil, že v Bílovicích žádní klerikálové nejsou a dále uvedl: „*Naše obec, která v době poslední utěšeně vzkvétá, má 1000 obyvatelů. Do obřanského farního kostela jsou 4 kilometry. Kdož rozumný by nám tedy zazlívál, že chceme míti doma větší kapli – nikoliv faru – v níž by služba boží vykonávána býti mohla? Bude to zajisté ozdobou obce a přečetné rodiny křesťanské zvolí Bílovice za letní byt svůj. Dnes ze 115 rodin v létě zde bydlících, je 70 proc. židovských. Nejednou vytýkalo se v novinách v obci naší, že dříve zde židovská synagoga bude, nežli kostel křesťanský. [...] Vybírá-li se pivní krejcar v Brně, v Husovicích, v Maloměřicích, v Líšni, v Královém Poli a. t. d., proč by se u nás nesměl vybírat? Jisto jest, že obecní výbor jistou část vynosu věnuje každoročně na stavbu kaple. – Výletu Kostelní jednoty účastnila se obec veškerá a vydařil se vzdor nepříznivému počasí dobře. Že jsme v obci sbírku uspořádali, to je pravda; sbíráme v obci na kostely, nemocnice, školy a. t. d., v cizích obcích se zařizující, nepochopujeme, proč bychom se toho na domácí náš podnik učiniti nesměli. Byli jsme i v některých zámožných rodinách židovských a dobře jsme pochodili; účel snad přece trochu posvěcuje prostředky. Co p. dopisovatel speciálně osobě mé vytýká, nesrovnává se s pravdou. Přednášky na povznesení lidu našeho dosud se konají. [...] Jsem věrným synem svého národa. a jazyk mateřský ctím nade všecko. Nezdolné mé vlastenectví často v novinách německých mi vytýkáno bývá. Ve společnosti židů mne nikdo (ani p. dopisovatel) neviděl.“⁵⁵*

Při zhodnocení této první poměrně obsáhlé názorové výměny zarazí z našeho pohledu oboustranný distanc od Židů, poprvé zazní odpor k tomu, aby Sokolové jakkoliv podporovali

⁵⁴ Z Bílovic u Brna (*Naši klerikálové při práci.*), Lidové noviny, 5. 9. 1897, č. 202, s. 9.

⁵⁵ Z Bílovic. Lidové noviny, 14. 9. 1897, č. 208, s. 3.

stavbu kostela. Teperovo vlastenecké vyznání je jistě upřímné, avšak tvrzení, že cílem jednoty je postavit větší kapli, neodpovídá deklarovanému cíli jednoty, třebaže mezi větší kaplí a menším kostelem nemusí být reálně žádný rozdíl. Argument, že stavbou kostela se posílí křesťanský ráz obce, je z tehdejšího hlediska pochopitelný. Kritika, že obec nemá přispívat na stavbu kostela, bude zaznívat i nadále, nikdy se však patrně nejednalo o zásadní částku (třebas v to Kostelní jednota doufala, viz výrok z jednatelské zprávy za rok 1898: „*Stálým pramenem příjmů pro naše účely bude výnos pivního krejcaru, od toho příjmu závisí náš podnik nejvíce.*“⁵⁶) a v dané době navíc byli de facto všichni občané obce (přínejmenším matrikovými) katolíky.

Představitelé Kostelní jednoty začali obhlížet nedávno vystavěné kostely jako inspiraci: „*zajeli do Ostopovic podívat se na nový tamější kostelíček a potěšiti se krásou jeho i laciným provedením*“. Navštívili též nově postavené kostely v Podolí a v Černovicích (u Brna).⁵⁷ Nezůstalo však jen u plánů na stavbu kostela. V zápise školní kroniky pro rok 1898/9 se dočteme, že „*Nadučitel a starosta obce V. Taranza vyprosili od pí Vilemíny Julínkové kus pole za humnama, a sice na zbudování hřbitova, poněvač do Obřan po nové silnici je velmi daleko a v čas nepohody s pohřbem veliká obtíž.*“⁵⁸ Hřbitov byl vybudován a 4. 5. 1902 posvěcen Mons. Vladimírem Šťastným za asistence obřanského faráře Homoly.⁵⁹ Zmíněný Bohuslav Homola (1867-1936) byl obřanským farářem v letech 1899 až 1935 a stavbě kostela v Bílovicích byl vždy nakloněn, třebaže to mohlo vést (a nakonec vedlo) k vyfaření Bílovic.

Z jednatelských zpráv je patrné, že kostel měl být určitým završením obnovy a zvelebení obce: „*Až my všichni pod zeleným trávničkem dřímati budeme – pozůstali potomci často sobě pomyslí: „Ti naši milí předkové byli přece jenom hodní lidé a o povznešení naší obce velice pečliví! Vystavěli nám kostel, zbuovali školu, zřídili hřbitov, postavili nákladnou lávku železnou, postarali se o dobré silnice, pusté stráně zalesnili a ovocným stromovím posázeli, zřídili prostornou verandu v rozkošném údolí Palackého atd. Věru byli to hodní otcové a matky.*“ *A ústa mnohého z vděčných těch potomků šeptati budou tichou modlitbu díky...*“⁶⁰

⁵⁶ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 21-2.

⁵⁷ Tamtéž, s. 20, 23.

⁵⁸ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 36.

⁵⁹ Filka, Jaroslav ed.: *Obřanská farní kronika*. Brno 2013, s. 126.

⁶⁰ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 21-2.

Jelikož pivní krejcar ani příspěvky bílovických občanů a hostů nedostačovaly, obrátili se zástupci Kostelní jednoty na majitele okolních lesů, knížete Lichtenštejna, zpráva o tom podniku v sobě nese až dramatický (a dnes úsměvný) náboj: „*Jak známo vkládáme všichni velikou naději v Jeho Jasnost Knížete Lichtenštejna. Aby se poradil výbor, jak by se na knížete působiti mělo, odebrali se členové p. Taranza, Olejníček F., Olejníček K., Blažek Fl., a Tepera J. na Vranov k důst. Arciknězi a faráři, který se veliké přízni a náklonosti těší. Staříčský arcikněz nebyl doma, odešel do Lelekovic sloužit mši svatou do filiálního kostela. Šli jsme za ním, ač cesta do Lelekovic není zrovna nejschůdnější. Tam pohovořili jsme s d. p. farářem a on velmi ochotně s námi o věci rozmlouval a poradil jak a co bychom učiniti měli. „Mnoho, velmi mnoho“, pravil - „záleží na panu správci, jak on žádost doprovodí tam. Totiž do Pozořic musíte zajeti a pana správce požádati o přímluvu.“ - Dne 29. listopadu [1903] vydali jsme se do Pozořic. Chumelilo se jako v Sibiři. Cesta nebyla zrovna příjemná. U p. správce pořídili jsme dobře. Slíbil nám všemožnou podporu. Jakmile bude rozpočet na kostel vyhotoven, zašle se žádost ke knížeti. Jak asi dopadne! Od kroku toho velmi mnoho záleží. Bůh dej, abychom nebyli zklamáni!*“⁶¹ Kostelní jednota zklamána nebyla, kníže přislíbil přispět částkou 12.000 K, což byla takřka stejná suma, kterou jednota doposud shromáždila.

V mezidobí se uskutečnil neúspěšný podnik o posílení katolických sdružení v Bílovicích. V „klerikálním“ deníku Hlas vyšla informace, že se v Obřanech ustavila *Katolicko-politická jednota brněnská pro okres venkovský*, jíž se účastnili zástupci Obřan, Bílovic a Maloměřic, přičemž předsedou (patrně toliko konané schůze) byl zvolen nadučitel Tepera.⁶² O pár měsíců později byl přímo v Bílovicích založen *Spolek jinochů a mužů pod ochranou sv. Josefa*, kdy se ustavující schůze vedle Tepery, účastnil i starosta Taranza a učitel Kozlík (tj. tehdejší starosta místního Sokola). Předsedou byl zvolen rolník Josef Kala (jenž byl pokladníkem Kostelní jednoty a v letech 1905-8 starostou obce).⁶³ Spolek však patrně reálně nezačal fungovat, neboť se o něm později již nikde nedočteme.

Nesouhlas se stavbou kostela, resp. s tím, aby na něj přispívala obec, zazníval i od místních sociálních demokratů, kteří se ustanovili v dubnu 1906⁶⁴ zejména z řad tzv. kovozemědělců, tj. továrních dělníků dojíždějících za prací do Brna, kteří žili v Bílovicích, kde měli drobný záhumenek. Sociálně-demokratické noviny Rovnost uveřejnily zprávu, že v srpnu 1906 se

⁶¹ Tamtéž, s. 30.

⁶² *Schůze katolicko-politické jednoty brněnské v Obřanech*, Hlas, 21. 11. 1899, č. 265, s. 2.

⁶³ *Schůze katol.-polit. jednoty pro venkovský okres brněnský v Bílovicích*, Hlas, 17. 1. 1900, č. 12, s. 3.

⁶⁴ Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012, s. 99.

v Bílovicích v hotelu Janákově konala veřejná schůze, na níž byl hlavním řečníkem redaktor Rovnosti (a pozdější druhý československý premiér) Vlastimil Tusar. Shromážděné občanstvo protestovalo proti tomu, aby obec nesla náklady na stavbu kostela, který: „*necht' si vystaví Kostelní jednota sama za vlastní prostředky, ale obecních peněz k tomu účelu užit býti nesmí*“. Kritizuje se též vybírání pivního krejcaru a jeho věnování Kostelní jednotě: „*zejména ohražujeme se proti tomuto plýtvání peněz z toho důvodu, že obec se o kulturní a humánní potřeby obyvatelstva nestará vůbec*.“⁶⁵

Bílovičtí sociální demokraté se rovněž dostávali do sporů s „národními dělníky“ i mladočeskou Lidovou stranou A. Stránského. Právě za Lidovou stranu kandidoval do zemského sněmu v roce 1906 v kurii venkovských obcí na Brněnsku Hynek Bulín, přičemž podlehl národnímu katolíkovu Josefu Koudelovi,⁶⁶ jenž měl později zásadní vliv na dokončení bílovického kostela. Je zaznamenáníhodné, že Bulín se v té době těšil jisté podpoře faráře Homoly a zejména nadučitele Tepery proti „klerikálovi“ Koudelovi: „*Velice jsme byli překvapeni, když jsme viděli, že mladočeský kandidát přijel s obřanským farářem Homolou [...] Také zahájení schůze bylo podivné. Provedl ji učitel Tepera a mezi jinými pravil po představení kandidáta: „To jest ten, který v pravdě zastáváti bude cyrillo-methodějské křesťanství a požadavky českého národa.“ – Nechápeme, proč má mladočeský kandidát fušovat velebným pánům do řemesla. Pak mluvil dr. Bulín. Mluvil dost opatrně a sliboval všem, co si jen přáli. [...] Mezitím se hlásil ku slovu soudr. Vykydal, starosta Kala však schůzi ukončil. Nevíme, stalo-li se to zúmyslně, aby sociální demokrat nedostal se ku slovu, či nahodile, jisto však jest, že něco takového již se neděje nikde než na schůzích klerikálních a příště bychom si to líbiti nedali*.“⁶⁷ Názory i politické preference jednotlivých protagonistů zjevně nebyly statické, ale vyvíjely se v čase a byly motivovány různými faktory, jež nyní nedokážeme v úplnosti zjistit. Rolí mohl hrát blízký vztah sokolů Bulína a Teperova zetě Pokory.

V obecní kronice se dočteme, že téhož roku bylo v Bílovicích založeno sdružení národně-sociální omladiny a poté, co byly omladinářské organizace rakouskými úřady perzekuovány a rozpuštěny, byla roku 1911 namísto ní založena Vzdělávací beseda Havlíček, jejímž prvním

⁶⁵ *Bílovice*, Rovnost, 22. 8. 1906, č. 190, s. 7.

⁶⁶ Malíř, Jirí a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012, s. 128. Do zemského sněmu byl Bulín zvolen až v roce 1913, již roku 1906 se stal poslancem říšské rady.

⁶⁷ *Z Bílovic u Brna*, Rovnost, 16. 8. 1906, č. 185, s. 7.

předsedou byl zvolen (tehdy dvacetiletý) Alois Kala.⁶⁸ O činnosti národně-sociální omladiny v Bílovicích jsem nedohledal žádných zmínek, přičemž pokud by k nějaké její persekuci došlo, zřejmě by o ní přinejmenším Lidové noviny referovaly, nelze též zapomínat, že rakouský útlak byl za první republiky dosti zveličován. Zdá se mně proto pravděpodobnější, že přeregistrace byla provedena spíše z opatrnosti. O samotné činnosti národních socialistů do roku 1918 jsem vedle zmínky, že roku 1911 úspěšně kandidovali v jednom bloku se sociálními demokraty do obecního výboru (viz níže), žádné informace nezjistil.

Kostelní jednota přes uvedené protesty směřovala ke splnění svého cíle, zakoupila pozemek nad obcí a v roce 1906 zadala architektu Antonínu Blažkovi (1874-1944) zpracovat návrh kostela. Architekt Blažek navrhl mj. školy na Slovanském náměstí v Králově Poli, faru v Sadech u Uherského Hradiště a hospodu U Dvořáků v Komíně, kde rovněž realizoval neogotickou přestavbu kostela sv. Vavřince. Nerealizován zůstal jeho návrh chrámu tří vyznání (katolického, evangelického a židovského), který měl být součástí polního špitálu v Hodoníně.⁶⁹

Kostel byl navržen ve stylu neogotiky s prvky secese jako jednoduší s boční kaplí, představenou věží a odsazeným presbytářem s pětibokým zakončením, k němuž přiléhá sakristie. Členitý půdorys chrámu na levé straně doplňuje schodišťová přístavba, z průčelí utvářená jako věžička. Nejvýraznějšími zdobnými prvky jsou střídavé pásy rezných cihel a kamenného zdiva na fasádě, kdy tento prvek odkazuje k pravoslavným řeckým kostelům – domovně sv. Cyrila a Metoděje, jakož i střešní krytina z různobarevných glazovaných tašek.⁷⁰ Dne 21. listopadu 1907 se konalo společné zasedání výboru Kostelní jednoty a obecního výboru, na kterém byly otevřeny oferty (nabídky) stavitelů Leopolda Jungmana a Františka Příkryla (který mj. realizoval kostel v Podolí) a jednohlasně rozhodli o zadání práce F. Příkrylovi.⁷¹ Stavba měla stát 36.024,93 K.⁷²

V roce 1908 byl Tepera několikrát napaden v Rovnosti, sice nikoliv přímo v souvislosti se stavbou kostela, ale články ilustrují narůstající napětí v obci. Šlo zejména o obecní volby,

⁶⁸ *Pamětní kniha obce Bílovic nad Svitavou (1918-45)*, s. 180.

⁶⁹ Osolobě, Jana: *Farní kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*. In Filka, Jaroslav a kol. *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou. Kapitoly ze stoleté historie kostela a farnosti*. Brno 2014, s. 43.

⁷⁰ Filka, Jaroslav: *Stručný popis kostela v Bílovicích nad Svitavou*. In Filka a kol. 2014, s. 34-5.

⁷¹ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 35.

⁷² Pospíchal, František: *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*. In Filka a kol. 2014, s. 9.

ve kterých se volilo ve třech kuriích dle majetku, přičemž Tepera měl termín voleb účelově určit na čtvrtek, aby se jej nemohli účastnit dělníci jezdící do brněnských továren, třebaže dříve se volby konaly v neděli. Zajímavá je zmínka, že mlynář „*Julinek dlouho se obíral úmyslem dostati do prvního sboru známého klerikálního kohouta, p. Kratochvíla, ředitele Cyrillo-Methodějské záložny. [...] Na štěstí taková facka byla i pro naše sousedy-kývaly příliš tvrdá, než aby ji bolestně necítili. – A asi k tomu přispěla také osobní nepřítel chefa Bílovic – Tepery a chefa Cyrilky – Kratochvíla, že k této ostudě nedošlo.*“⁷³ Dlužno poznamenat, že v Cyrillo-Methodějské záložně měla Kostelní jednota uložené své úspory a tato jí drobně, leč pravidelně přispívala. Sám ředitel Kratochvíl věnoval kostelu monstranci.⁷⁴

Další článek pak kritizoval hasičskou oslavu svátku sv. Floriána připadajícího na pondělí: „*Udělal se prázdná a místo vyučování museli páni učitelé a školní děti cupati do kostela do Obřan. A pánové Tepera a Fuchs udělali to rádi, neboť věděli, že konec „slavnosti“ to mnohonásobně vynahradí. A nezklamali se. Piva bylo dost, jídla dost, harmonika vesele hrála a buben do toho líbezně třískal. A tak kvůli choutkám jednoho člověka musilo se zastavit učení na celé škole. [...] Běda obci, ve které působí nadučitel klerikál, přítel pitek.*“⁷⁵ Článek připomíná úsloví o psovi a holi, předmětem kritiky je de facto skutečnost, že se jeden den nekonalo vyučování, děti šly místo toho do kostela a odpoledne byla zábava, při níž se pilo pivo.

Místní „klerikálové“ si z těchto útoků patrně mnoho nedělali, neboť jejich cíl se zdál být na dosah. V témže roce, na svátek sv. Cyrila a Metoděje 5. července obřanský farář Homola posvětil základní kámen kostela a ten již na podzim stál. V jednatelské zprávě Kostelní jednoty mohl Tepera spokojeně uvést, že „*Až bude stavba úplně hotova a okolí kostela ladně upraveno, budeme směle moci říci, že tak pěkného kostela v širém okolí není! Hlavní oltář, který svým nákladem zhotovili dali manželé Janákovi, stojí 8.500 K. K těmto šlechetným dárcům druží se dále rada zemského soudu Dr. Eisler, který dal ulíti zvon za 1.000 K. Pivovar Moravia daroval 500 K na menší zvon a Starobrněnský 300 K. Obecní výbor v dorozumění s velkostatkem usnesl se zakoupiti na památku 60ti letého panování J. V. císaře Františka Josefa I. věžové hodiny za 1.125 K, které ukazovati budou na tři strany a bítí celé, půlky i čtvrtě. I proti těmto hodinám, které jsou přece tak všeobecně užitečné hlasovali 3 členi*

⁷³ Z *Bílovic n. Sv. (Bilovické volby)*, Rovnost 23. 4. 1908, č. 100, s. 7.

⁷⁴ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 65.

⁷⁵ Z *Bílovic nad Svitavou*, Rovnost, 14. 5. 1908, č. 121, s. 7.

výboru obecního!! Nám nadávající zpátečníků, a sami o sobě říkají, že jsou pokrokoví. Pěkný to pokrok!“⁷⁶

4. „Kalvárie“ Kostelní jednoty

Již následujícího roku však nastaly problémy, v červnu 1909 předal stavitel Příkryl klíče od kostela předsedovi Kostelní jednoty, stavbu prohlásil za dokončenou a účtoval si i s vicepracemi 51.652 K 63 h. Kostel ovšem nebyl způsobilý k užívání, stavba byla z části nekvalitně provedena a neadekvátně vysoká věž opatřená lucernou hrozila zřícením. Následoval soudní spor, ve kterém uspěl stavitel Příkryl, a Kostelní jednota mu měla doplatit obnos 12.638 K 38 h (již dříve mu zaplatila 31.274 K 44 h), který neměla, a to za stavbu, kterou nebylo možno užívat. Současně byl kostel ohrazen, přístup k němu zakázán a F. Příkryl dal návrh na jeho exekuci. Okresní hejtmánství sice prohlásilo kostel za ústav veřejný a všeužitečný a exekuci proto zakázalo, ale situace se ocitla ve slepé uličce.⁷⁷

Stavitele Příkryla zastupoval jako advokát Adolf Stránský, zatímco Kostelní jednotu zastupoval bezplatně Josef šlechtic Koudela (1845-1913). Oba byli zemskými i říšskými poslanci a vrcholnými představiteli zneprátelených politických stran, Stránský *Lidové strany*, Koudela *Katolické národní strany*. Spor o bílovický kostel tak byl součástí větší bitvy tehdejších dvou hlavních českých politických táborů na Moravě, což vysvětluje zájem „Stránského“ Lidových novin o celou kauzu.

Ty v květnu 1910 uveřejňují noticku s názvem „Kostel na prodej“ s tímto textem: „Bílovičtí věřící mají smůlu. Co jim to dalo práce, než se domohli pro svoji obec kostela, a teď nebude v něm zbožný pan farář udílet ovečkám rady o volbách, ale nejspíše že o šábesu ozývati se bude mezi jeho stěnami brebentění v samospasitelné. Kostelní konkurence počítala snad na nějakou vzorovou obětavost bílovických katolíků a zůstala za stavbu kostela dlužna 24.000 korun. A tak se stalo, že kostel přišel do exekuce, a že se teď o něj ucházejí - brněňští židé, kteří mají v Bílovicích své letní byty a dost peněz, aby dluh kostelní konkurence mohli zaplatit. Kříž na věci prý nic nepřekáží, neboť se prý dá lehce předělat na muří nohu.“⁷⁸ O den později je v doplňujícím článku uvedeno, že „Bílovice potřebují vše jiné než kostel, na příklad mateřskou školku, které se dělnictvo už dávno domáhá“, přičemž „Z trapné situace hledí si

⁷⁶ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 136.

⁷⁷ Homola, Bohuslav: *Dějiny stavby kostela sv. Cyrilla a Methoděje v Bílovicích*. In Filka a kol. 2014, s. 31-2.

⁷⁸ *Kostel na prodej*, Lidové noviny, 31. 5. 1910, č. 147, s. 2.

*Kostelní jednota pomoci hodně lehce, chce totiž kostel brzy vysvětit za účasti biskupa Huyna a poslance Šamalíka. Útraty parády má nésti obec, proti čemuž se poplatnitctvo jistě ohradí a ponechají placení těm, kdož se při stavbě kostela dobře poměli.*⁷⁹ Zcela totožný článek přitom vyšel o dva dny později i v Rovnosti.⁸⁰ Tvrzení o zájmu Židů zřídit z kostela synagogu se patrně nezakládalo na pravdě a spíše mělo místní katolíky urazit. Je zajímavé, že již v té době zaznívá požadavek na zřízení školky, ba že by tato potřeba měla mít přednost před stavbou kostela.

V srpnu t. r. pak vychází ostře útočný článek vůči Teperovi, který souvisí s jeho angažmá v Sokole: *„pověstný nadučitel Josef Tepera, je dosud čestným členem sokolské jednoty, která připravovala minulé neděle oslavu odhalení svého praporu. „Čestný“ člen, kterému se slušný člověk štítí podat ruku ze strachu, aby nebyl zahrnut nejsprostšími pomluvkami a anonymními dopisy nejsurovějšího rázu, vetřel se do přípravných prací a vyjednával za sokolskou jednotu. Mezi jinými bylo vyjednáno, aby vážená ochotnická společnost z Brna sehrála v předvečer slavnosti Kvapilova Oblaka. Když se značná česká společnost sešla na představení, zvěděla, že pozvaná společnost nebude hrát. Byla totiž předem urážena a tupena a po svém příjezdu do Bílovic shledala, že nebylo k představení učiněno vůbec žádných příprav. Na odchodu bylo společnosti ještě řečeno: „Jděte si kam chcete, my vás nevolali.“ O tuto blamáž nejen sokolské jednoty, nýbrž i celé české společnosti v Bílovicích přičinil se nadučitel Tepera zúmyslně, zamlčev všecko vyjednávání. Patrně již dávno není zvyklý jiné společnosti než známých úplatkářů. S cynickým klidem zvolal po zmaru představení: „Dáme si nalejt a budeme pít.“ Zmýlil si Sokoly s „orly“ i hasiči, jichž spolek zkazil tím, že do něho zavedl pusté pijáctví. Slavnost byla jednáním bílovického „varhaníka“ celá pokažena, ale sokolská jednota poznala aspoň své přátele a to poučení stojí zajisté za mnoho. Doufáme, že brzy pod čistým praporem sestoupí se k nové činnosti s pravou sokolskou ukázněností. První její práci musí být zbavit se pochybných živelů a říci člověku, kterému se smí veřejně vytýkat zpronevěry obecních peněz: Tam jsou dvěře!“⁸¹*

Na tento útok reagovali společným článkem starosta obce Antonín Kartous, starosta Sokola Benedikt Olejníček a místostarosta hasičů (starostou byl Tepera) Karel Hlaváč, ve kterém uvádí: *„Nadučitel p. Jos. Tepera působí v naší obci téměř celé čtvrtstoletí. Po celou tu řadu*

⁷⁹ *Kostel na prodej*, Lidové noviny, 1. 6. 1910, č. 148, s. 2.

⁸⁰ *Kostel na prodej*, Rovnost, 3. 6. 1910, č. 148, s. 4.

⁸¹ *Jednota kostelní a jednota sokolská*, Lidové noviny, 29. 8. 1910, č. 236, s. 2.

let je členem obecního výboru a obecním tajemníkem. Vedle jiných činitelů má on zajisté velikou zásluhu o vystavění a rozšíření zdejší školy, o zřízení okresních silnic a vysázení silnic těch a pustých strání ovocným stromovím a. j. V roce 1893 platně působil při založení hasičského sboru a není pravda, že zavedl v něm pusté pijáctví, ale pravdou jest, že sbor vycvičil a zorganizoval, a stojí od jeho založení v jeho čele, stará se o jeho duševní i hmotný zisk a pokrok. [...] Roku 1895 založil s ostatními členy učitelského sboru J. Pokorou a J. Kozlíkem a jinými uvědomělými občany tělocvičnou jednotu Sokol, která jej r. 1905 jmenovala čestným členem. [...] Jako vzdělavatel Sokola vykonal četné přednášky, navádí k pořádání ochotnických představení divadelních a je vůbec vždy na místě, když národní práce volá. [...] Co se týká urážky o zpronevřené obecních penězích podotýkáme, že „kdo v té peci sedá, jiného tam hledá“. Zemská revize obecního hospodaření skvěle dopadla. Co se týká zmařeného divadelního představení [...] na tom nadučitel Jos. Tepera nemá viny žádné, nýbrž onen „vážený“ p. ochotník, který k utišení nervů prášek za práškem polykal.“⁸²

Reakce osoby podepsané jako „známý dopisovatel“ na sebe nedala dlouho čekat. Uvádí v ní, že výtky vůči Teperovi týkající se pokažené slavnosti prý sdílel i starosta Sokola Benedikt Olejníček. Z bílovické školy pod vedením Tepery prý má pocházet mravní zkáza a lidé Teperovi nepohodlní jsou napadáni anonymními dopisy, za což prý byl volán k odpovědnosti. Nedovolenou manipulaci s cizími penězi měli Teperovi vytýkat veřejně členové obecního výboru. Konečně k pijáctví hasičů uvádí, že při jedné zábavě byl vážený člen hasičského sboru dopraven domů „ve stavu zákonné opilosti“. Dozvídáme se též pozoruhodnou pikantérii: „Ostatně charakterisuje mravnost lepší společnosti událost, která se přihodila letos a jež prošla i novinami. V jednom zdejším hostinci opilá společnost si připravila zvláštní zábavu: pozvala si cizího člověka, který byl položen na zem, načež se jeden občan vysvlékl a jezdil mu po obličejí odhalenou částí těla. Tato zábava „varhany“ mluví víc než čtvrtstoletá vychovatelská činnost nadučitele Tepery?“ Podle pisatele: „nadučitel Tepera mohl stavěti kostel v Bílovicích, ale sokolovnu stavět nebude, neboť neočistí-li se jednota sama, bude očištěna povolanými činiteli“.⁸³ Je kuriózní, že, třebaže je Teperovi vytýkáno psaní anonymů, sám „známý dopisovatel“ v anonymitě zůstal, obvinění ze zpronevěry obecních peněz pak převádí na nedovolenou manipulaci. Opilého hasiče, ani „varhany“ patně nemá smysl komentovat, je však pozoruhodné, že taková témata byla vůbec propírána tiskem.

⁸² Z Bílovic n. Svit., Lidové noviny, 15. 9. 1910, č. 253, s. 6.

⁸³ Z Bílovic n. St. (K dopisu), Lidové noviny, 17. 9. 1910, č. 255, s. 5.

Lidové noviny nadále věnovaly pozornost snaze Kostelní jednoty získat prostředky pro stavbu kostela, kdy uvedli, že „*k dostavění zadluženého kostela v Bílovicích n. Sv. [pomáhá] vídeňský německý spolek sv. Štěpána, který prodává ve prospěch tohoto podniku prostřednictvím potulných kramářů bezcenné tretky až na Slovácku. Ale pro tento bohulibý podnik pracují mimo hauzírníků se svatým zbožím také onačejší lidé, jak ukazuje leták podepsaný „svobodomyšlným“ nadučitelem Josefem Teperou, předsedou sdružení dobrovolných hasičů, jednatelem kostelní a čestným členem sokolské jednoty v Bílovicích. V letáku tomto se nestydatě žebrá o pomoc obecenstva a tvrdí se v něm, že obec bílovická nedala na kostel ani halíř, poněvadž tomu brání sociální demokraté. Proč se asi čestný člen sokola neobrátit raději než na české obecenstvo na zámožného německého biskupa Huyna, když už na nedostavěném kostele visí zvon darovaný brněnským německým židem? [...] Obec ovšem nedá na kostel ani groš i po blížících se volbách, které jistě očistí obecní výbor od lidí, kteří za trochu pití zaprou sebe a dělají ostudu české obci až v německé Vídni a po celé Moravě.*“⁸⁴

Článek je poněkud rozporný, pokud autor kritizuje, že se v žádostech o příspěvek uvádí, že obec na kostel přispět nechce a toto současně schvaluje. Brněnský biskup Huyn se o osud kostela skutečně zajímal, při vizitaci obřanské farnosti konané ve dnech 6. a 7. července 1911 uložil faráři Homolovi všemožně „*podporovati snahy u lidí v Bílovicích, aby tam co nejspíš možno byla zřízena samostatná duchovní správa*“.⁸⁵ Při příležitosti vizitace též navštívil Bílovice, o čemž je zmínka ve školní kronice.⁸⁶ Finanční pomoc však od biskupství nepřicházela, když se k biskupu Hyunovi dostavila delegace zástupců Kostelní jednoty, měl jí sdělit, že „*oni mají sta tisíce dluhu, že pořád se kostely staví, že by sami potřebovali.*“⁸⁷

V Lidových novinách si této neochoty (či spíše neschopnosti) biskupa Huyna přispět na stavu kostela všimli v článku „*Kriminálníci a věřící*“, v němž na základě Hyunovy návštěvy v brněnské věznici na Cejlu, které věnoval oltářní obraz, autor připomíná, že „*Letos navštívil hr. Hyun moderní sríceninu kostela v Bílovicích n. Sv. a tu v přítomnosti četných svých věrných prohlásil, že se přičiní, aby otázka kostela byla brzy rozřešena a nedělala obci hanbu a věřícím zármutek. Uplynulo půl roku, na stavbu kostela bílovického podána byla exekuce, ale pan biskup na svůj slib zapomněl. Či jsou mu milejší kriminálníci než poctiví věřící?*“⁸⁸

⁸⁴ *Kostelíček v Bílovicích n. Sv.*, Lidové noviny, 19. 3. 1911, č. 78 s. 3.

⁸⁵ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 133.

⁸⁶ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 65.

⁸⁷ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 44.

⁸⁸ *Kriminálníci a věřící*, Lidové noviny, 7. 11. 1911, č. 308, s. 5.

Patrně i v důsledku těchto konfliktů a náročné situace rezignoval v roce 1911 Karel Olejníček na funkci předsedy Kostelní jednoty, v níž jej nahradil hoteliér Jan Janák, který s manželkou věnoval kostelu hlavní oltář a jenž měl významný podíl na vyřešení této komplikované situace. V témže roce se Tepera zřekl funkce jednatele Kostelní jednoty, byl však současně zvolen jejím místopředsedou. Zápisy zachycené v knize protokolů začínají mít vzhledem k této změně podstatně věcnější a méně vzletný charakter.

Nejrozsáhlejším a literárně i jinak nejpozoruhodnějším textem, který se týkal stavby bílovického kostela je fejeton „*Kostel v exekuci*“, který byl uveřejněn pod autorskou zkratkou „-is“ v Lidových novinách dne 12. 11. 1911. Stojí za to jej ocitovat v celku:

„V Bílovicích u Brna mají kostel, pěkný kostel s červenou střechou a roztomilou věžičkou. Jedete-li kolem Bílovic, spatříte ho, jak se tulí na stráni k vilám brněnských notáblů a jste-li duše poetická, zanotujete si tichounce:

Na vršíčku kóoste-eliček

bělá se již zda-aleká...

Máte-li však – jak je to nyní v Brně zvykem – v Bílovicích panenku (ať už po celý rok nebo jenom v sezoně), marně byste ji hledal v kostelíčku, ana tam

ku módlitbě po-klé-ká...

I kdyby byla nábožná jako Jeho Milost biskupská na Petrově. Neboť kostel za prvé není vysvěcen, za druhé je ohražen plotem a za třetí se nesmí k němu na dostřel nikdo přiblížit. A za čtvrté je ve stavu nepovolené, ale připravené exekuce.

Kostel v exekuci není věc, která by se soudním a politickým úřadům přinatrefila každý den a také málokterý advokát vymáhal na kostel exekuci. Proto není divu, že v právnickém světě budí případ nemalé hlavy lámání a také obecnost se živě zajímá o osud této památné stavby, která okrašluje Bílovice už čtyři roky jako moderní sřícenina. Nyní, jak se zdá, jsou soudy civilní a církevní úřady i právníci v Brně i ve Vídni v koncích se svou vědou a se svými paragrafy i nezbyvá, než aby se věci chopili laikové.

Osudy kostela jsou krátce tyto:

Dobří sousedé bílovičtí, vidouce jak rychle upadá soukromá mravnost v obci samé vlivem erotických edicí zde sídlícího básníka S. K. Neumanna, v okolních hájích pak veřejná mravnost následkem laškování výletníků s Přírodou, vidouce dále, jak se rok od roku rozmáhá příliv synů a dcer Israele, jejichž jediným vyznáním je: „Nach Büllowitz is nah, schön und

büllich“ , jak se zkrátka Bílovice demoralisují vzrůstem populace a popularity, vidouce to všechno, založili Kostelní jednotu, společnost s ručením – jak se později ukázalo – velmi obmezeným. Sbírali po krejcárcích po celé Moravě, biskup dal dvě koruny, arcibiskup tři, koupili parcelu, dali zhotoviti plány, dali je schválit politickým úřadům a zadali stavbu kostela staviteli Františkovi Přikrylovému, který na rozpočtený náklad 40.000 dal slevu 12 ze sta. Ten se chutě chopil práce a než se vrátili vlašťovky a letní hosté, stál tu na vršku kostelíček jako z cukru, takže se mládeži už sbíhaly sliny při pomýšlení na hezké májové pobožnosti. I jinověrci podlehli kouzlu a toužili, aby co nejdříve se rozléhaly údolím zvuky klekání, které dosud v Bílovicích chybělo k úplnosti dojmu vesnické villegiatury. Herr Sall Eichler dal ulít mohutné zvony, daroval je kostelu a aj zvonily ony:

Džindžány

židemdány!

Džindžány

židemdány!

Říkalo se, že zvoní jako stříbro na mramorové desce v bance. Ale stavitel Františ Přikrylůj se s tímto cinkotem nechtěl spokojit, žádal, aby mu kostelní jednota odzvonila v korunkách, co mu byla dlužna, totiž 34.000 za řádné a 17.000 za obvyklé vícepráce. Za dnešních špatných časů totiž stavitel může vydělat jen na vícepracích, to jest na oněch, které nelze předvídat a které stavitelé vypočítávají asi tak do polovice celkového nákladu.

Kostelní jednota vyplatila staviteli 31.000 a se zbytkem jej odkázala do mlžné budoucnosti. Ježto však František Přikryl dle svého výslovného sdělení na onom světě živnost už provozovati nehodlá, naléhal na zaplacení zbytku per 22.000 na tomto světě. Ačkoliv věděl, že i světské mlýny melou pomalu, dosáhl po několika letech, že mu první i druhá instance v Brně přiznala právní nárok na 12.673 kor. 88 haléřů. Jednota byla však už chudá jako ty příslovečné kostelní myši a opět ho odkazovala na pořad práva nebeského. I rozhodl se proto stavitel, že na kostel povede exekuci.

Než člověk miní a prst okresního hejtmána mění. Za prvé se shledalo, že židovské zvony povážlivým způsobem porušují rovnováhu církve, neboť statický výpočet odborníků předpokládal jen křesťanské zatížení věže. Fakt je, že zvoník dotvrdil, že krov i věž se tetelí, když se na Bílovicemi rozlehne:

Džindžány

židemdány!

Marně stavitel poukazoval na to, že vlivy nadpřirozené při výpočtu platných zákonů není možno bráti v úvahu. Hejtmanství kostel zavřelo, dalo zvony snést, kostel ohradilo a zakázalo přístup v okruhu desíti metrů. Soud pak v rozpacích, jak s žádostí o povolení exekuce naložit,

otázal se okresního hejtmanství, co se má dělat: tato cesta se prý doporučuje vždy, když paragafy mluví sice zřetelně, nicméně jsou obavy, že by se zachvěly skály pod Petrovem. A hejtmanství se zahalilo prozatím v mlčení, neboť kostelní jednota zažádala, aby byla prohlášena za instituci veřejně užitečnou, jímž zákon skýtá jistou ochranu před exekucí, podobně jako i (bohudíky) obcím.

Tak věc stojí dnes. Kostel je tak říkajíc napolo v exekuci, neboť Františ Přikrylůj se zapřísáhl, že nehodlá stavěti kostely jen ad majorem gloriam. Rozhořčeně odmítl návrh, aby nedoplatek slevil za slib, že v bílovickém kostele do smrti budou zaň slouženy mše a že bude na něj pamatováno v modlitbách za duše v předpekli. Že prý by to vzhledem k hříchům, které kostelní jednota při stavbě kostela napáchala, na nebesích nic neplatilo. Že vůbec má pochybnosti, zda se vzhledem k jeho živnosti pro něj na onom světě ještě něco učiniti dá. Dal protinávrh, aby zbytek zaplatil pan biskup Huyn; ten odmítl taktéž s poukazem na svou živnost.

Není tedy východiska, jak se zdá, z této šlamastyky. Ale zdá se nám, že jen přílišná ouzkostlivost a nerozhodnost brání jednotlivým stranám podniknouti rozhodný krok. Zde podáváme zcela nestranně všem súčasntněným návod k rozřešení problému:

C. k. civilnímu soudu v Brně: Exekuci nepovolit s poukazem na mezery v našich zákonech. parcela i s kostelem nebude patřit ani té ani oné straně, bude ničí. Po třiceti letech může ji stát anektovat a upravit její poměr k celkovému státu podobně jako se to stalo u Bosny a Hercegoviny.

C. k. okresnímu hejtmanství v Brně: Dát Eichlerovy zvony znovu pověsit a nechat zvonit tak dlouho, až kostel spadne. Tím by se stvořila skutková povaha zavinění dle § 381 trestního zákona a pan Sali Eichler mohl by být stíhán a donucen k postavení nového kostela. Při tom by se musil zavázat, že to nebude synagoga ani v tom případě, kdyby do té doby byla většina obyvatelstva v Bílovicích vyznání mosaického.

Kostelní jednotě: Ježto je nebezpečí z prodlení a konečně také možno, že exekuce přece bude povolena, nutno provésti posvěcení kostela z nouze (podobně jako křest z nouze a sňatek z nouze). Zákaz přístupu ke kostelu nevadí; nutno si pouze opatřit dlouhé kropáče s dostřikem přes 10 m.

Panu Františkovi Přikrylových radíme důtklivě, aby exekuce zanechal a Kostelní jednotě vrátil vše, co od ní obdržel. V nejlepší případě by uplynulo do povolení exekuce šest až osm let. Takto však bude kostel ihned jeho, a za těch pár let může absolvovat teologii a usadit se ve svém bílovickém kostele jako farář. Je to výnosnější živnost beze všech víceprací.⁸⁹

⁸⁹ Kostel v exekuci, Lidové noviny 12. 11. 1911, č. 313, s. 1-2.

K dr. Bedřichu Eislerovi se ve školní kronice v zápise z roku 1907/8 dočteme: „*Výbor vydatně podporuje Dr. Eisler, rada zems. soudu v Brně a majitel vil v Palackého údolí. Sám daroval největší zvon a na druhé zvony peníze od pivovaru starobrněnského a od Moravie vyžebal.*“⁹⁰ Vzhledem ke svému židovskému původu byl dr. Eisler dne 8. 4. 1942 ve svých 79 letech internován do Terezína, kde o měsíc později zemřel.⁹¹ Asi se již nedozvíme, zda zvon věnoval jako upřímný konvertita anebo se tímto štědrým darem chtěl uvést do bílovické společnosti. Dělat si však legraci z toho, že zvon na kostel věnoval Žid, se (přínejmenším) z dnešního hlediska jeví být trapné a nechutné. Vytrvalé antisemitské narážky v Lidových novinách jsou zarážející i z toho důvodu, že sám vydavatel Stránský byl židovského původu.⁹² Dlužno ovšem dodat, že vůči Židům se tehdy vymezovaly tehdejší české noviny všech politických směrů. Značně škodolibé, ba kruté je i další autorovo žertování. Je překvapivé, že podle autora mělo být účtování viceprací zcela běžné i v tehdejší době a Kostelní jednota je měla předpokládat.

Terčem útoků Lidových novin nepřestala být Kostelní jednota ani v roce následujícím. V článku „*Kostel a prase*“ je v žertovném duchu popisováno, jak bylo před zabijačkou exekučně zabaveno prase nejmenovanému členovi výboru Kostelní jednoty, jelikož však byl ve výboru krátce a za dluhy jednoty proto neručil, bylo mu později vráceno.⁹³ Reakce na tento článek uveřejněná v novinách Hlas se věnuje motivaci těchto útoků: „*Jak známo, vede p. stavitel Příkryl urputný spor s Kostelní jednotou v Bílovicích, která se zdráhá mu za špatně vystavěný kostel mzdu vyplatiti. V této době je spor u c. k., nejvyššího soudního dvora. Pan stavitel Příkryl, jemuž pan dr. Tesař vypověděl plnou moc, zvolil si za svého zástupce p. dr. Stránského, by provedl věci, které by jiný advokát odmítl. Dr. Stránský také ihned podal žádost, by mu byl exekuční prodej kostela povolen. A tu mu dr. šl. Koudela zhatil plány. Kostel byl za veřejný, všeužitečný ústav prohlášen, jehož exekuce dle zákona jest vyloučena. Dr. Stránský hnal to do nejvyšší instance, všude prohrál a p. staviteli Příkrylovi nadělal na sta útrat. Nyní se vrhl na jednotlivé členy kostelního výboru a dal jim zabaviti soukromé jejich jmění. Ve své slepé vášni pozapomněl na rozličné paragrafy našeho exekučního řádu, které podobnou exekuci vylučují. Exekuce byla zrušena a opět má p. stavitel Příkryl to potěšení*

⁹⁰ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 56.

⁹¹ <https://www.holocaust.cz/en/database-of-victims/victim/81974-bedrich-eisler>

⁹² Malíř, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012, s. 667.

⁹³ *Kostel a prase*, Lidové noviny, 11. 1. 1912, č. 9, s. 2.

*platit útraty. Tu konečně si vzpomněl p. dr. Stránský na své otroky v Lid. Novinách a ti ulevují jeho nesmírné blamáži a malomocné zlosti surovými vtipy.*⁹⁴

Že se jednalo o trefu do černého lze vytušit z reakce v Lidových novinách, v nichž se sice veršuje, že se „ozvalo kostelní prase v biskupském Hlase“, mluví se o kocourkovské příhodě, zmiňují se židovské zvony, biskup oblíbení kriminálníky, vytahuje se historka o ošizených učitelích zpívajících při pohřbu atd., leč o samotném průběhu sporu a angažmá Adolfa Stránského v něm příznačně nezazní ani slovo.⁹⁵

Poslední text otírající se o bílovický kostel vyšel v Lidových novinách v červnu 1912 s příznačným názvem „Pomník klerikální ostudy na Brněnsku“, kterým má být „malebná z brusu nová zřícenina t. zv. kostela v Bílovicích n. Svit. Řada let uplynula od položení základního kamene, celou řadu let slibují místní klerikálové, že kostel bude už najisto vysvěcen v den světců Cyrilla a Metoděje a letos to už slibují docela určitě: kostel prý už je načisto zaplacen a jen se trochu poopraví, ostatní je hotovo. Původně se slibům věřilo a minilo se, že kostel byl zaplacen penězi ukradenými z pozůstalosti bývalého dlouholetého starosty bílovického, leč ukázalo se, že to pravda není, peníze byly uloženy blízko kostelní jednoty, ale kostel je zadlužen a všecko je, jako bylo na počátku.“⁹⁶

Nabízí se pochopitelně otázka, kdo byl autorem těchto textů. Nemusí jít o jedinou osobu, články útočící na Teperu, které se týkaly sokolské slavnosti v roce 1910, byly patrně do redakce Lidových novin zaslány externistou, jak se podává z redakčního uvození reakce „známého dopisovatele“ na odpověď představitelů obce, sokolů a hasičů. Texty, jež se týkají kostela samotného, však byly patrně psány interním členem redakce, mají podobný styl i způsob žertování (moderní zřícenina, židovské zvony, biskup oblíbení kriminálníky apod.) a nelze jim upřít literární zručnost.

Pravděpodobnou odpověď nám dává Božena Neumannová v článku z roku 1938, v němž nostalgicky vzpomíná na předválečné Bílovice: „Nevím už, ve které hlavě se zrodila myšlenka postavit kostel. To byla událost, o níž se mnoho mluvilo i psalo. Těsnohlídek, tento kousavý a věčně se do dlaně pochechtávající ironik, dělal si pod čarou v Lidových novinách

⁹⁴ *Kostel a prase*, Hlas, 14. 1. 1912, č. 10, s. 3.

⁹⁵ *Nejnovější kocourkovská příhoda*, Lidové noviny, 27. 1. 1912, č. 25, s. 6.

⁹⁶ *Pomník klerikální ostudy na Brněnsku*, Lidové noviny, 29. 6. 1912, č. 176, s. 4.

„šprťouchlata“ a jeho invektivy na kostel přebíraly i jiné listy. Nábožní lidé v Bílovicích však nic neslyšeli, nic neviděli, nic nečetli a jen se horlivě starali, aby kostelík co nejdříve stál. Osmdesátiletá babička Taransová se co den se svou hůlčičkou stočila do některého statku a hospodáře pobízela: „Te poslouché, te máš dost majetku, tak pamatuje a dé na kostel! Ať na tebe take lidi pamatujó, bodó za tebe slóžený mše svatý, bodó se za tebe modlid!“ Óh ano, připomeneme-li si tehdejší ruch, mohu říci, že nikdo nedával štedřeji než bílovičtí křesťané a nikdo nebyl bezbrannější než obávaný pamfletář Těsnohlídek. V roce 1913 byl kostel slavnostně odevzdán svému účelu – přes rouhavá slova všech pohanů. A jak sv. Pavel řekl, Ježíš je líbezný kámen, na němž celá stavba spočívá. Ano, on jest v pravdě kamenem úhelným bílovického kostela. A zde jest – bud' jak bud' – můj kámen.“⁹⁷

Je vhodné připomenout, že Rudolf Těsnohlídek začal Bílovice navštěvovat roku 1907, o rok později se oženil se zdejší Annou Kutilovou a třebaže bydleli v Brně, začal se v Bílovicích významně angažovat, a to zejména v místním Sokole. V letech 1914-22 přitom v Bílovicích rovněž bydlel. Od roku 1908 byl redaktorem Lidových novin.⁹⁸ Používal pseudonym Arnošt Bellis, což odpovídá autorské zkratce „-is“, kterou byl fejeton *Kostel v exekuci* podepsán a který rovněž obsahuje stylistické prvky pro Těsnohlídku typické: fonetický přepis písně či rozličné komolení jména stavitele Přikryla. Z bílovických katolíků si Těsnohlídek dělal šprťouchlata i ve svém nejznámějším díle *Liška Bystrouška*, která poprvé vyšla roku 1920.⁹⁹

Božena Neumannová sice měla k Těsnohlídkovi komplikovaný vztah (v pamětech uvádí, že o ni neúspěšně usiloval, a když jej odmítla, vyzýval ji k sebevraždě¹⁰⁰), nedomnívám se ovšem, že by byla v této věci nevěrohodná. Z článku je patrné, že jejím cílem nebylo pohanit Těsnohlídku, ale vyzdvihnout odhodlanost prostých bílovických věřících. Nemá však pravdu v tom, že by si tito z posměšných článků nic nedělali. Z kroniky Kostelní jednoty i školní kroniky je patrné, že útoky v tisku nesli bílovičtí katolíci těžce, což není divu, pokud po mnoha letech úsilí a finančních obětí hrozilo, že stavba kostela ztroskotá, že se představitelům Kostelní jednoty zabaví majetek, nefunkční kostel jim zůstane „pro ostudu“ a v novinách si z toho ještě dělali škodolibou legraci. Těsnohlídku lze tedy s vysokou mírou pravděpodobnosti považovat za autora shora reprodukované série posměšných článků

⁹⁷ *Předválečné Bílovice n. Svit.*, Moravské noviny, 23. 7. 1938, s. 5.

⁹⁸ Hrabák, Josef: *Rudolf Těsnohlídek*. Praha 1982, s. 33 an.

⁹⁹ Lata, Jan: *Liška Bystrouška, mistryně skrytých narážek*. In *Bílovický zpravodaj*, prosinec 2018, s. 23-4.

¹⁰⁰ Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 2015, s. 202.

o bílovickém kostele, které byly zřejmě též motivovány angažmá vydavatele novin Stránského v soudním sporu mezi Kostelní jednotou a stavitelem Příkrylem.

Oproti Lidovým novinám, jež věnovaly zvláštní pozornost bílovickému kostelu, psala Rovnost v daném období o bílovických obecních volbách, kritiky se však dostalo téže osobě. Roku 1911 měla zvítězit pokroková kandidátka sestavená ze sociálních demokratů a příslušníků strany lidovo-pokrokové: „*Tím padá klerikální pašovství bílovické, které zde neobmezeně vládlo po několik desetiletí. Klerikální nadučitel Tepera, který vlastně v Bílovicích byl po několik desetiletí skutečným starostou a starosta obce pouhou nastrčenou jeho figurkou, se vůbec nyní do obecního zastupitelstva nedostal.*“¹⁰¹

Na noticku v Moravské orlici, že S. K. Neumann zasahuje do volebních záležitostí jiných stran,¹⁰² obsáhle reaguje další článek podepsaný „*Spojeným pokrokovým občanstvem v Bílovicích n. Svit.*“ v němž se uvádí: „*V Bílovicích vládla v obecním zastupitelstvu přes 20 roků klika katolicko-národní. Skutečnými vládci zde byli p. Taranza, dlouholetý hostinský a p. Tepera, nadučitel. Tito dva generálové měli komando, ostatní členové výboru byli vždy jen kývací materiál. Pan Taranza jako starosta působil zde přes 30 roků, starostoval vždy ovšem pro sebe, což svědčí o tom, že se z bývalého čeledína od koní stal se majetný paša. On byl v obci vším. Prostředkoval kupy i prodeje ať pozemků i hospodářských plodin, poskytoval rolníkům půjčky i zálohy, krátce řečeno, všechen hospodářský i obchodní život soustředil do svých rukou. Tím si také uvázal k poddanosti všechno občanstvo. Během času však rostla i proti vůli tohoto paši silná oposice a zvolil se starosta nový. Nedocílilo se však tím žádné nápravy. On zůstal vždy při velení, starostou musel být vždy ten, koho on chtěl, a sice vždy osoba bezvýznamná, loutka v jeho rukou. Věrným jeho emisarem byl pan nadučitel Tepera. Tento vydařený pedagog směru Kadlčákova jest výtečným exemplářem, jaký se nenajde snad již ani na Valašsku neb v Bytešských lesích. Tento pán byl přes 20 roků členem výboru a zároveň obecním tajemníkem. Veškeré práce administrativní prováděl on a vedl obecní hospodářství a finance. [...] Lidé z jeho školy vyšli, kteří neměli příležitost poznat kulturu ve světě a byli nuceni zůstat doma při svém povolání, jsou až na malé výjimky notoričtí alkoholikové. Z toho materiálu domorodého se vždy rekrutovali členové pro obecní zastupitelstvo.*“¹⁰³ Článek pokračuje s tím, že vyhráli pokrokoví občané a v Bílovicích

¹⁰¹ *Vítězství pokrokových voličů v obecních volbách v Bílovicích*, Rovnost, 18. 6. 1911, č. 136, s. 5.

¹⁰² *Pan spisovatel K. St. Neumann v Bílovicích n. Svit.*, Moravská orlice, 23. 6. 1911, č. 141, s. 3.

¹⁰³ *Z Bílovic n. Svitavou*, Rovnost, 28. 6. 1911, č. 145, s. 6.

zavládnou lepší časy. K Neumannovi se uvádí, že ten „*vždy ignoroval vládnoucí obecní kliku a nestaral se o ni, ačkoliv jí byl nepohodlným a kolikrát byla ochotná na něm spáchat nezákonnost výpovědi z obce*“.

Oprávněnost výčitek, jež se snášela na hlavu nejen Tepery a Taranzy, ale i pozdějších starostů Josefa Kaly (ve funkci 1905-8) a Antonína Kartouse (ve funkci 1908-17) a v posledku takřka všech Bílovčáků, Teperových odchovanců a údajných alkoholiků, lze jen těžko hodnotit, článek však svědčí o mimořádně konfliktních vztazích, jež musely tehdy v obci panovat. Je toliko vhodné zmínit, že Taranzův hospodářský úspěch nemusel svědčit o tom, že by „hrabal pod sebe“, ale mohl být zapříčiněn i tím, že byl zdatným hospodářem a jeho hospoda díky narůstajícímu společenskému a turistickému ruchu prosperovala.

„Spojeně pokrokové občanstvo“ nicméně bylo ve svých nadějích zklamáno, neboť někteří ze zvolených zastupitelů nedostáli jejich očekávání, při volbě starosty došlo k rovnosti hlasů mezi sociálním demokratem Františkem Vašíčkem a stávajícím starostou Kartousem a při následném losování zvítězil Kartous.¹⁰⁴ V roce 1914 čteme v Rovnosti toto zhodnocení dalšího vývoje: „*Před třemi roky přišel do obecní správy živel pokrokový. [...] Zvoleni 3 sociální demokraté a 3 národní. Doufali jsme, že omladí naši obecní správu, ale lidé ti se brzo asimilovali. Odhodili program, zapoměli na sliby voličstvu dané a pod různými důvody zakotvili u pana Tepery. V poškozování občanstva jej mnohdy ještě předčí. Celé obecní složení ovládá několik švagrů a bratránků, kteří libovolně partikují s obecními penězi ve svůj prospěch.*“¹⁰⁵ Zklamná očekávání z nových obecních reprezentantů tedy zjevně není nic nového a je otázkou, do jaké míry souzněl názor pisatelů obsáhlých článků v Rovnosti a Lidových novinách s většinovým názorem bílovických občanů.

5. Posvěcení kostela a přípravy ke zřízení farnosti

V roce 1912 se takřka beznadějná situace Kostelní jednoty významně zlepšila. V srpnu t. r. mj. na základě intervence tehdejšího kroměřížského probošta Antonína Cyrila Stojana rozhodlo Ministerstvo kultu a vyučování udělit subvenci k dokončení kostela ve výši 25.000 K, pokud bude dosaženo ukončení sporu. Advokáti obou stran, Stránský a Koudela, pak uzavřeli ke konci roku mimosoudní vyrovnání s tím, že stavitel Přikryl obdrží ze státní

¹⁰⁴ Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bilovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012, s. 99. *Nejnovější kocourkovská příhoda*, Lidové noviny, 27. 1. 1912, č. 25, s. 6.

¹⁰⁵ *Z Bílovic n. Sv.*, Rovnost, 24. 5. 1914, č. 117, s. 8-9.

subvence 15.000 K a vzdá se veškerých dalších pohledávek, včetně soudních výloh a Kostelní jednota obdrží k dokončení chrámu částku 10.000 K.¹⁰⁶ Vedle Stojana měl zřejmě zásadní podíl na poskytnutí subvence a zdárném ukončení sporu Josef Koudela, který byl navíc v té době náměstkem moravského zemského hejtmána,¹⁰⁷ přičemž staviteli Přikrylovi se nakonec soudní spor příliš nevyplatil: „*Máme co děkovat, předně p. Dr. šl. Koudelovi, který takřka zdarma Kostelní jednotu zastupoval, jen na kolky Kostelní jednota 500 K hradila, kde pan Dr. šl. Koudela tolik práce provedl, že by jiný ani za 5.000 K nedělal. Také se přičinil u nejdůstojnější biskupské konzistoře, a u c.k. místodržitelství, pak u c. k. ministerstva kultu a vyučování, aby té evropské hanbě učinil konec, že Kostelní jednota dostala subvenci 25.000 K, z kterých obdržel p. stavitel Přikryl 15.000 K a 10.000 K na správu kostela, z kterého teď celý krov, jak věž, tak i z lodě a presbitáře zdělán býti musí, poněvadž hrozí nebezpečí, že by to při velkém větru sletět mohlo. [...] Ačkoliv se staviteli Přikrylovi, při podání žaloby nabízel ten samý obnos 15.000 K nechtěl přijmout, a teď má co děkovat, že ho obdržel, neb od Kost. jednoty by se byl jak živ nedočkal, protože stavba ani dodělaná nebyla a od c. k. okresního hejtmanství zákaz k užívání nařízen byl. Pan stavitel Přikryl, žádal přes 25.000 K za mimořádné práce, za zadržování atd., ale teď jest rád, že dostal 15.000 K, a ty útraty a starosti 3 ½ roku se soudit, mnoho mu z nich neostane a také nezaslouží.*“¹⁰⁸

Bez znalosti soudních rozhodnutí je těžko zjevně komplikovaný právní spor hodnotit. Lze nicméně předpokládat, že účtované vícepráce nebyly zcela nedůvodné, jinak by patrně Kostelní jednota nebyla ochotna k odvrácení žaloby nabídnout staviteli Přikrylovi částku 15.000 K. Třebaže rakouský stát preferoval římskokatolickou církev a „jeho“ soudy nepřipustily exekuci na kostel, přičemž Ministerstvo kultu finančně přispělo na jeho dokončení, je namístě zdůraznit, že v meritu sporu se soudy fakticky postavily proti zájmu rakouského státu: pokud by totiž staviteli Přikrylovi žádný nárok nepřiznaly, nemusel by pak „erár“ ničeho platit. Zdá se tedy, že soudní spor probíhal férově a bez stranění některému z jeho účastníků. Tento však současně měl i politický a s tím související mediální přesah.

Náklady na dokončení kostela byly sice vyšší než přislíbených 10.000 K, ale v souvislosti s ukončením sporu a nadějí na brzké dokončení chrámu se obětavost bílovických katolíků významně zvýšila. Jak již bylo shora uvedeno, věnovali manželé Janákovi hlavní oltář, Karel

¹⁰⁶ Pospíchal, František: *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*. In Filka a kol. 2014, s. 11-2.

¹⁰⁷ Homola, Bohuslav: *Dějiny stavby kostela sv. Cyrilla a Metoděje v Bílovicích*. In Filka a kol. 2014, s. 33.

¹⁰⁸ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 54-5.

Olejníček boční oltář Bolestné Panny Marie, bratři Josef a Vilém Kalovi křtitelnici a řada dalších jmenovitě vyjmenovaných osob liturgické nádoby, textilie, svícný, kříže a další vybavení kostela. Jan Rybář vzpomíná, že „*Matčina teta Žofie Trkanová postavila začátkem 20. století honosnou vilu u nádraží, kde už je léta zdravotní středisko. Tuto vilu se rozhodla výhodně prodat i s velkým pozemkem a obnos věnovala na stavbu kostela. Podobných počínů bylo více.*“¹⁰⁹

Počátkem roku 1913 byl chrám dokončen, přičemž plánované posvěcení chrámu na svátek jeho patronů nebylo realizováno vzhledem k požadavku biskupství, aby obec přislíbila zajistit („vydala revers“) údržbu chrámu a bohoslužebných potřeb. To obecní zastupitelstvo odmítlo, následně však předseda Kostelní jednoty Jan Janák složil v Cyrilo-Methodějské záložně 1.000 K vinkulovaných k tomuto účelu. Konečně tedy dne 20. července byl kostel posvěcen, resp. benedikován s tím, že konsekrace chrámu biskupem měla být podle rozhodnutí biskupské konsistoře vykonána později. Benedikci vykonal Julius Koubek, děkan pro brněnský venkov se sídlem v Bystrci, kázal redemptorista František Mečíř.¹¹⁰ Obřadu se účastnili dr. Koudela, okresní hejtman Zwakoň, jeho zástupce Drkoš, poslanec Dolanský, ředitel Kratochvíl, dr. Ošmera, dr. Randula a další.¹¹¹ S některými těmito jmény jsme se setkali a ještě setkáme.

Při této příležitosti byly vydány medailky, kdy na rubu byly znázorněny postavy patronů kostela a na lící straně text „*Slavnost svěcení jubilejního chrámu Páně sv. Cyrilla a Methoda v Bílovicích n. Sv. 1913*“. Je zajímavé, že třebaže byl chrám posvěcen až pět let od zahájení stavby, stále byl nazýván jako jubilejní, tedy vztahující se k 60. výročí intronizace císaře Františka Josefa I., které bylo v roce 1908 v Rakousku-Uhersku mohutně slaveno. Jak již bylo shora zmíněno, k připomínce tohoto výročí zakoupila obec kostelní hodiny. Po I. světové válce již pochopitelně nebylo toto adjektivum při pojmenování kostela uváděno.

Při kostele, který stále spadal pod obřanskou farnost, byl ustanoven kooperátor exposita Josef Fišer původem z Žarošic (1878-1946). Tento byl již kooperátorem přímo v Obřanech, a to v letech 1903-10 a poté byl kooperátorem v Biskupicích.¹¹² Vracel se tedy do prostředí, které dobře znal, přičemž prozatím bydlel „na bytě“, působil jako školní katecheta a v Kostelní jednotě byl zvolen jednatelem. Varhaníkem se stal nadučitel Tepera, kostelníkem Josef Jura,

¹⁰⁹ Rybář, Jan: *Vzpomínky z dětství na Bílovice nad Svitavou a místní farnost*. Bílovice nad Svitavou 2018, s. 5.

¹¹⁰ Homola, Bohuslav: *Dějiny stavby kostela sv. Cyrilla a Methoděje v Bílovicích*. In Filka a kol. 2014, s. 33.

¹¹¹ *Z Bílovic n. Sv.*, Hlas, 27. 7. 1913, č. 171, s. 6.

¹¹² Filka, Jaroslav ed.: *Obřanská farní kronika*. Brno 2013, s. 50.

muž patrně různé povahy, který se ve funkci uvedl tím, že pro obavy z průvanu a nachlazení pozvaného kazatele vyhodil ze sakristie samotného ředitele Cyrilo-Methodějské záložny Kratochvíla, což pak musel výbor Kostelní jednoty žehlit.¹¹³

Kostelní jednota neusnula na vavřínech, ale ihned po posvěcení kostela začala plánovat výstavbu fary a za tímto účelem požádala o subvenci okresní hejtmánství, které však v listopadu 1913 zakázalo začít se stavbou, dokud nebude o subvenci rozhodnuto,¹¹⁴ což bylo možno vzhledem k předchozím zkušenostem se stavbou kostela považovat za prozíravé rozhodnutí. Počátkem roku 1914 přislíbil kníže Lichtenštejn příspěvek na faru částkou 3.000 K a byla uzavřena smlouva se stavitelem Karlem Kučerou na stavbu fary za částku 9.600 K s tím, že se stavbou započne, jakmile bude na hotovosti 7.000 K. Současně byla spuštěna petiční akce, aby si obec vzala kostel a faru do správy a přispívala na jejich udržování. Podle vyjádření Tepery *„Akce s podpisy dopadla nad očekávání velmi dobře a obecní výbor konečně c. k. hejtmánství vydal řádný revers týkající se udržování kostela a fary. Poukazuje na to, aby členové a vůbec poplatníci se nadali mýlití falešnými, vyhanými řeči nepřátel naší věci roztrušovanými.“*¹¹⁵

Pohled z druhé strany najdeme v článku z Rovnosti s příznačným názvem *„Klerikální agent při c. k. hejtmánství v Brně“*, v němž se uvádí, že jedinou starostí kostelního výboru je *„aby proti vůli většiny obyvatelstva výlohy spojené s vydržováním kostela, fary, faráře a jiných zřízenců převalil na bedra občanů, kterým záležitost tato jest věcí naprosto vedlejší“*. V článku je dále přetištěn dopis komisaře hejtmánství Arnošta Drkoše bílovickému starostovi Kartousovi, jež obsahuje návrh usnesení obecního výboru, kterým by obec převzala závazek ve smyslu nařízení č. 177/1878 říš. zák., že bude *„zapravovati náklady“* duchovní správy, pokud tyto nebude možno plně platit z kongruy, náboženského fondu a příjmů Kostelní jednoty. Na závěr článku je uveřejněno telefonní číslo dr. Drkoše, což je nebyvale moderní nátlaková metoda.¹¹⁶ Stavbu fary a zřízení farnosti však zhatily výstřely v Sarajevu.

Je zjevné, že plány na vybudování kostela a zřízení farnosti rozhodně nebyly v Bílovicích přijímány jednomyslně. Odpor zazníval zejména z kruhů sociálních demokratů a „antiklerikální“ části Sokola, sympatizující s národními socialisty. Nelze přesně určit, jaký

¹¹³ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 67-8.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 72.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 73.

¹¹⁶ *Klerikální agent při c. k. hejtmánství v Brně*, Rovnost, 5. 4. 1914, č. 78, s. 3.

vliv na aktivizaci těchto kruhů měli „pokrokoví“ letní hosté i trvalejší přistěhovalci do Bílovic v čele s Rudolfem Těsnohlídkem a Stanislavem Kostkou Neumannem. Ředitel Cyrilo-Methodějské záložny Kratochvíl při schůzi Kostelní jednoty povzbuzoval bílovické katolíky, „zvláště ženy aby se nebály své katolické smýšlení projevovat veřejně k vůli snad několika přivandrovalým křiklounům a pochopům čertovým“,¹¹⁷ konkrétní jména bohužel nezaznávají. Rybář si v tomto ohledu nebere servítky: „*Velice neblaze působili oba, komunistický básník S. K. Neumann i liberál Rudolf Těsnohlídek. Neumann bydlel v Řečkovicích, odkud pocházela jeho druhá žena Božena Hodačová, jako malého mne houpala na kolenou a dávala mi bonbony. On se pak rozvedl a měl další ženu. Mimochodem za činnost proti císaři pánu a proti církvi ho vyloučili z obce, a proto se přestěhoval k nám do Bílovic. Způsobil dost zla. Snažili se o ateistickou osvětu a řadu lidí odvedli od víry. Rudolf Těsnohlídek si nakonec vzal život a jeho první a třetí žena také. Maminka je všechny znala a vyprávěla mi to.*“¹¹⁸ Dlužno poznamenat, že Rybář Těsnohlídka ani Neumanna již v Bílovicích zažít nemohl, a zjevně artikuluje názory nejen své maminky, ale i širšího okolí a tento úryvek tak rovněž odráží dobový názor bílovických katolíků na tyto spisovatele.

Anarchista, novinář a básník Stanislav Kostka Neumann (1875-1947) žil v Bílovicích od roku 1907 (kdy byl úředně vykázán z Řečkovic) do roku 1915, kdy narukoval. Bílovické okolí oslavil v *Knize lesů vod a strání* (1914) a jeho život v nich reflektuje i kniha fejetonů *S městem za zády* (1923). Z některých novinových článků se podává, že se Neumann v Bílovicích angažoval při obecních i zemských volbách, např. v roce 1913 nedovoleně vyvěsil plakát s nápisem „*Nevolte Dolanského*“, který byl starostou Kartousem odstraněn.¹¹⁹ Míňen byl Josef Dolanský (1868-1943), pozdější prvorepublikový ministr, který byl v roce 1913 zvolen za katolický blok poslancem Moravského zemského sněmu, a to v české kurii venkovských obcí v obvodě Brno.¹²⁰ Sám Neumann pak ve svých pamětech kratochvilně vzpomíná, jak „*rozbil*“ jeho schůzi.¹²¹

¹¹⁷ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019, s. 65.

¹¹⁸ Beránek, Josef: *Deník venkovského faráře: Hovory s Janem Rybářem*. Praha 2016, s. 15.

¹¹⁹ *Dr. Ošmera denunciantem*, Lidové noviny, 24. 6. 1913, č. 171 s. 2. *Ohražení*, Hlas, 29. 6. 1913, č. 148 s. 3. K dalšímu angažmá S. K. Neumanna ve volbách viz *Pan spisovatel K. St. Neumann v Bílovicích n. Svit.*, Moravská orlice, 23. 6. 1911, č. 141, s. 3 a reakce *Z Bílovic n. Svitavou*, Rovnost, 28. 6. 1911 s. 6.

¹²⁰ Malíř, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012, s. 139-40. Josef Koudela v těchto volbách kandidoval v kurii velkostatkářů, stojí za zmínku, že Dolanský u Koudely vykonával advokátní praxi.

¹²¹ Neumann, Stanislav: *Paměti a drobné prózy*, Praha 1951, s. 56: „*Bez jakékoliv legitimace stranické rozbil jsem u nás velmi pěkně voličskou schůzi klerikálnímu advokátu dr. Dolanskému, až by nucen z místnosti utéci, neztratit přitom nic ze své obvyklé zdvořilosti.*“

Svůj postoj ke katolicismu, kterému nelze upřít koherenci, vyjádřil Neumann ve fejetonu „*S městem za zády*“ (jež pak dal název stejnojmenné knížce): „*Když jsem stoupal od řeky vzhůru panáčkovým lesem, myslil jsem ještě na uživatele této trosečné přírody, na usměvavého tlustouška, obřanského faráře, s nímž kdekdo se tu dělí křesťansky o ten kousek dřeva. Ublížíjí mu teď v novinách totiž a zcela mimochodem řečeno: že prý nějakého chudáka oběšence nepohřbil se všemi obřady své církve. Nemám rád antiklerikalismu nelogického a tohle se mi zdá hodně nelogické. Já, starý pohan, vím ještě, že církev katolická odpírá sebevrahům obřady, kterými nešetří u křesťanů umírajících v míru se svým bohem. Tedy buď jsem katolík, a pak obřanský farář jedná dle mého soudu správně, řídí-li se předpisy církve. Anebo nejsem katolík, a pak mi po jeho obřadech pranic, ale pranic není.*“¹²²

Dlužno říct, že Neumann v takto radikálním rozchodu s katolickou církví mnoho souputníků v tehdejších Bílovicích neměl. Třebaže část Bílovčáků nechtělo, aby se obec podílela na stavbě kostela, při sčítání lidu v roce 1910 se všichni občané Bílovic, kterých bylo 1.445 (25 Němců, zbytek Češi), přihlásili k římskokatolickému vyznání, v roce 1915 měly Bílovice 1.345 občanů, z toho 1.330 Čechů, 1.340 katolíků, 2 evangelíky a 3 bez vyznání.¹²³ Hodiny náboženství nenavštěvovali před rokem 1914 pouze dva žáci, přičemž jednou byla právě Neumannova dcera Soňa,¹²⁴ kdy Božena Neumannová vzpomíná, jak radila Soničce, které se ostatní děti smály, že je pohanka, aby se jich zeptala, „*jsou-li oni křesťané, anebo jenom hloupí katolíci!*“¹²⁵

Někteří bílovičtí katolíci s potěšením kvitovali, když Neumannovi vyhořela dne 4. května 1912 jeho „modrá pracovna“.¹²⁶ Sám Neumann zaznamenal tuto událost ve fejetonu „*Červený kohout zazpíval*“ takto: „*Někteří přátelé rozčilovali se nad počínáním některých křesťanů. Zbytečně, myslím. Co mohli, probůh, očekávat od lidí, kteří před několika dny vysedali celé hodiny v obřanském kostele, kde byli právě misionáři! Že našim agitátorům pro dr. Dolanského kořenil tenhle červený kohout znamenitě sobotní pivo, je velmi přirozeno. A usoudilo-li několik vzteklých babizen, že lidé měli mi nechat všechny ty knihy shořet a mne*

¹²² Neumann, Stanislav: *S městem za zády*. Praha 1954, s. 50.

¹²³ *Bílovická školní kronika* (1891-1939), s. 68, 78.

¹²⁴ Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012, s. 171.

¹²⁵ Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 2015, s. 298.

¹²⁶ Tamtéž, s. 260-1: „*Vesničané stáli kolem a všichni se rozčilovali, každý ovšem jinak, podle toho, do kterého politického tábora patřili. Ti zbožní soudili, že to přišlo jako trest za to, že Svobodovi poskytli útulek takovému pohanu, a že lidé měli ty jeho kacířské knihy nechat shořet i s ním, ti rozumnější se nad takovou pustou řečí rozčilovali...*“

do nich hodit, není to také nic podivného. Babky ovšem zapoměly ve své křesťanské horlivosti, že když upalovali se kacíři, upalovaly se také čarodějnice.“¹²⁷

Bílovické angažmá Těsnohlídka bylo významnější. Jeho pravděpodobné autorství posměšných článků o bílovickém kostele jsem již zmínil. Počátek jeho činnosti v Sokole vedl patrně k vnitřnímu napětí v této organizaci. Vzdálený ohlas těchto sporů nalezneme ve strojopise Miloslava Procházky, kde se uvádí: „*Někdy před 1. květnem 1914 se Těsnohlídek v jednom svém článku v Lidových novinách poněkud kriticky vyjádřil k práci dvou předních činovníků sokola, a sice Viléma Petlacha a řídícího učitele Josefa Tepera. Vznikl spor, který se brzy přenesl do celé organizace. Oba uražení nabádali rodiče, aby neposílali děti do cvičení, školní rada dokonce odmítla Sokolu propůjčit cvičiště, dokud bude Těsnohlídek členem. Proti Těsnohlídkovi se postavil i místní sbor dobrovolných hasičů, jehož zakladatelem a vlivným členem byl právě Josef Tepera. V této situaci výbor Sokola Těsnohlídkovi doporučil, aby z organizace odešel, načež Těsnohlídek požádal, aby směl usnesení výboru předat župě. Ve svém komentáři Těsnohlídek prohlásil, že on sám se svými názory zajisté není příčinou rozkolu a stagnace činnosti bílovického sokola, nýbrž pravou příčinu toho vidí v pokrokových sokolských ideách, jež naráží na odpor konzervativního okolí. Zakladatel bílovického Sokola prof. Josef Pokora se vyjádřil, že vinu není možno svalovat na jedince. Celý spor ukončil župní starosta Hiller, když konstatoval, že jde o spor osobní, jehož vyřešení k dobru věci je povinností místního výboru. Členové, kteří zakazovali dětem docházet do cvičení, rozhodně nejednali správně. Bratr Těsnohlídek se nedopustil ničeho špatného a nelze jej tedy proti jeho vůli vyloučit.*“¹²⁸

Příslušný článek jsem v Lidových novinách nedohledal, dobový ohlas na tuto aférku však lze najít v Rovnosti: „*Při poslední schůzi místní školní rady vyrukoval pedagog a čestný člen Sokola s parádním návrhem. Usneseno, že se Sokolu nepovolí přes léto cvičit na dvoře školy, kde již přes 10 roků cvičil. Poněvadž čestný člen Tepera v Sokole svým obojživelnictvím pozbýval na reputaci, neb tam vane již jiný vzduch a Sokol se osvobozuje od školních sukni, navrhnuo, že členové místní školní rady nepřipustí své dítky ku cvičení, což sděleno písmeně Sokolu. Čestný člen Tepera ještě přemlouval i dítky ve třídě, což jsme zjistili, by nechodily do sokola, že se tam nadává. Pro tento husarský kousek hlasovali: bývalý náčelník Sokola Kartouz [Jan Kartous], sokol Trnka, Petlach, Vinč [patrně míněn pozdější úřadující obecní*

¹²⁷ Neumann, Stanislav: *S městem za zády*. Praha 1954, s. 89-90.

¹²⁸ Procházka, Miloslav: *Rudolf Těsnohlídek a Bílovice n. Svit*. Strojopis 1990, s. 5.

radní Josef Wünsch] a vyplichaný demokrat, nyní veterán Mozr.“¹²⁹ Spor se nakonec zřejmě podařilo částečně vyřešit, příkopy však již byly vykopány. Je zaznamenáníhodné, že Tepery se výrazněji nezastal jeho zeť Pokora, postoj jeho druhého zetě architekta Jana Flory, který byl v té době sokolským vzdělavatelem, není znám. Je ovšem výmluvné, že již následujícího roku Floru v této funkci nahradil právě Rudolf Těsnohlídek.¹³⁰

Je vhodné připomenout, že první odpor ke stavbě kostela zazněl z nitra bílovického Sokola již v citovaném článku z roku 1897. Tehdy šlo zřejmě o značně minoritní názor, jinak by se „klerikál“ Tepera nestal v roce 1901 starostou a v roce 1904 vzdělavatelem Sokola. Postupně se však atmosféra mění, a to v době příchodu Těsnohlídka do Bílovic a vrcholícího „boje o kostel“, na což katolicky orientovaní členové Sokola reagovali snahou zamezit dětem cvičení v Sokole. Možná již tehdy vznikla myšlenka založit v Bílovicích katolicky orientovanou tělocvičnou jednotu Orel, jež vznikla v roce 1909 v Brně. Může to naznačovat noticka uveřejněná 3. 9. 1910 v Lidových novinách, která zní: „*Ještě nejsou Orli v Bílovicích a nebudou, věnujete-li byt' i nepatrnou pomoc tamní sokolské jednotě. Zítřejší koná se slavnost, jejíž čistý výtěžek bude věnován pro stavební fond sokolovny. Každý uvědomělý a svobodomyšlný člověk, který si zítra vyjede do Bílovic, navštíví nás v údolí Palackého!*“ Právě podobné články nicméně spíše katolíky k odchodu ze Sokola a založení Orla podněcovaly, než že by je v něm udržely. Válka tyto případné plány ovšem odsunula až do roku 1920.

6. Bílovice za I. světové války

Tak jako všechny obce monarchie byly i Bílovice mimořádně zasaženy válkou, které se již během ní začalo říkat světová a ještě později I. světová. V srpnu 1914 narukovalo 150 mužů, kdy jen v prvním roce války bylo celkem odvedeno 254 mužů ve věku od 18 do 50 let, přičemž Bílovice měly v té době 1.345 obyvatel.¹³¹ „*Skoro z každého domu byl někdo na vojnu povolán, ze školy 4 syni řídicího učitele.*“¹³² Ze školní kroniky zaznívají opakované projevy oddanosti císaři a (rakouské) vlasti: „*Letos [1915] oslavila obec naše narozeniny J. V. císaře Františka Josefa velmi okázale. [...] Po návratu ku škole měl nadučitel Josef Tepera patriotický proslov, po jehož ukončení zazpívána s nadšením hymna Rakouská a jásavé volání*

¹²⁹ Rovnost 7. 6. 1914, č. 128, s. 7.

¹³⁰ Novotný, Antonín ed.: *80 let TJ Sokol Bílovice n. Svit*. Brno 1974, s. 80.

¹³¹ *Bílovická školní kronika (1891-1939)*, s. 78.

¹³² Tamtéž, s. 84.

„sláva J. V.“ nemělo konce.¹³³ „Při každé vhodné příležitosti buzen a utužován byl cit patriotický, hlavně láska a věrnost k Jeho Veličenstvu císaři Frant. Josefovi a celému panovnickému rodu“¹³⁴. Zpětně lze jen těžko říci, do jaké míry byly takové projevy míněny upřímně. Každopádně však značná část obyvatelstva věřila ve vítězství ústředních mocností, jinak by těžko byly v Bílovcích upsány válečné půjčky v celkové výši 250.000 K,¹³⁵ a to i když zohledníme, že půjčku někteří poskytli pod nátlakem či ve snaze se zavděčit. Vedle projevů loajality ovšem zaznívá stále častěji bědování na drahotu, keřasy, neúrodu, nedostatek jídla a nezájem úřadů („Učitelstvo je kraji zoufalství, nikdo se o ně nestará“¹³⁶).

Omezuje se rovněž činnost Kostelní jednoty, kronika obsahuje z doby válečné pouze dva zápisy z konaných valných hromad, v roce 1916 čteme: „Za těchto těžkých časů válečných činnost velmi ztížena nedostatkem členů Kostelní jednoty i členů výboru – většinou jsou na bojišti. Schůzí výborových nebylo. Čeho bylo potřebí, vyjednal předseda s užším výborem Kostelní jednoty. Stavba fary odložena na dobu neurčitou – až bude po válce. Jednatel poukazuje na liknavost členů v placení příspěvků. Jest to jediný stálý příjem, který Kostelní jednota má, mimořádných darů je v těchto válečných dobách velmi málo. A přece Kostelní jednota má výlohy dosti značné – placení varhaníka, kostelníka a bytné pro duchovního správce. Poukazuje na to, že mnozí členové se uspokojili s tím, že dosáhli kněze a že v kostele pravidelně služby Boží se konají, ale na další účel, zbudování farní budovy a prozatím aspoň vyplácení varhaníka a kostelníka z Kostelní jednoty zapominají. Prosí, aby v tom se stala náprava a členové aby příspěvky náležitě platili a nám nových členů získali.“¹³⁷ Dne 19. března 1917 jsou zrekvírovány všechny kostelní zvony.

Exposita Josef Fischer však zpětně vzpomínal na své působení v Bílovcích pozitivně, třebaže ve zdravici z roku 1938 směřuje dobu předválečnou i válečnou: „Bylo to ke konci srpna, když jsem se do Bílovic dostal. Byl jsem velmi srdečně a s láskou uvítán a ze školy ve slavném průvodu veden do kostela. Bydlel jsem u „schermajstra“ Karla Olejníčka v I. poschodí (nyní dům p. Emanuela Vacka). Býval to letní byt pro Brňáky. To byla první fara. Kostelní jednota tenkrát neměla prostředků, aby mohla lepší byt expositovi poskytnouti. Bylo mnoho dluhů – muselo se šetřit – já to uznával a byl jsem spokojen. Farníci mně to vynahradili svojí láskou,

¹³³ Tamtéž, s. 79-80.

¹³⁴ Tamtéž, s. 83.

¹³⁵ Tamtéž, s. 86.

¹³⁶ Tamtéž, s. 91. Zápis ze školního roku 1917/8.

¹³⁷ Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovcích nad Svitavou*. Brno 2019. s. 75.

materielně mne také podporovali, ani za války jsem „podvýživou“ netrpěl. Svátek sv. Cyrilla a Metoděje byl vždy slaven slavně. Zval jsem na tento den kazatele cizí, vzpomínám redemptoristy P. Mečíře, který rád na tento den do Bílovic zajížděl a kazatelem slavnostním býval. Z Obřan na tento den přicházivalo procesí, někdy i s knězem, na pouť, takže účastenství bývalo ohromné. Pohoštění duchovenstva si každoročně vzala na starost rodina p. ředitele pokladny CM. záložny Dubanského. Z „Brňáků“, kteří bydleli tenkrát v Bílovicích v létě a byli dobrodinci kostela, připomínám ještě rodinu ředitele CM. záložny Kratochvíla a potom berního ředitele Ošmeru. Zkrátka, musím přiznat, že obětavost farníků byla příkladná a vzorná. Tak jsem přečkal celou světovou válku v Bílovicích – dobré i smutné časy – a vždy s láskou vzpomínám na svůj pobyt tam a svoje první farníky.“¹³⁸

Omezena byla pochopitelně též činnost Sokola. V tehdejší sokolovně v sále hospody u Nečasů (dnešní Obecní hospoda) sídlila v roce 1915 vojenská posádka a ani později se pro nepřítomnost většiny mužů necvičilo. Program se proto zaměřil hlavně na děti a mládež, chodilo se na procházky a výlety, konalo loutkové divadlo apod. Současně začaly přicházet zprávy o smrti prvních odvedenců, mj. zemřel bývalý sokolský starosta Benedikt Olejníček. Z iniciativy Rudolfa Těsnohlídka vznikla myšlenka vybudovat padlým pomník. Sám na tuto událost vzpomíná takto: „6. července vytahali jsme z řeky vůz kamení a dovezli jsme je na ostrůvek nám propůjčený. Příkladu následovali i jiní občané a tak jsme pořídili sbírku. Vynesla slušný obnos (549 K) a dohodli jsme se, že počátkem září postavíme mohyly. Přiměl nás k tomu opětovný nátlak, abychom upsali válečnou půjčku a my chtěli dokazovati, že nemůžeme, že jsme se stavbou vydali z peněz. [...] Odcházeli stále členové, průběh války vyvolával beznadějnost mnohých, i řekli jsem si, že aspoň věnovací deska na mohyle bude hlásat budoucím jméno Sokol, až nás nebude. Dojednali jsme se rychle s p. Staňkem, loni zemřelým, a začali se stavbou. Koncem září bylo hotovo, totiž zpola hotovo, protože schází vyvrcholení – Sokol na hnízdě, jak to měl v plánu Bohuš Tepera. V neděli 10. října odevzdali jsme mohyly ochraně veřejnosti. Nebylo asi a sotva kdy bude tak smutné slavnosti v naší obci. Vytrvalý, prudký déšť a prudký víchř na chvíli ustal, když jsme se shromáždili kol pomníku, který jsme považovali za náhrobní pomník svých nadějí a trvání. Když br. Tepera zahajoval slavnost vzpomínkou na padlé, přerušil ho hlasitý pláč a vzlyk a konečně neodolal ani on sám

¹³⁸ Pospíchal, František: *Kostel sv. Cyrilla a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*. In Filka a kol. 2014, s. 15.

a nikdo z nás. Zazněl hymnus k sv. Václavu a při prosbě: nedej zahynouti nám ni budoucím – štkali i zpívající, nejotrlejší.“¹³⁹

Jeho vzpomínku doplňuje a zčásti koriguje rukopis syna Josefa Tepery Bohuslava („Bohuše“), vydaný péčí Zdeňka Mrkose. Původním plánem bylo postavení mohyly na památku 500letého výročí upálení mistra Jana Husa, přičemž žádost o umožnění stavby na ostrůvku, jenž patřil obci, měl u obecního výboru vyjednat Bohušův otec. Poté co bylo neformálními cestami zjištěno, že Husův pomník je u úřadů neprůchozí, byla jeho koncepce změna na pomník padlým, díky čemuž „v této formě mohli jsme získávat podporu i od Němců – jako Ziegla, Butschowitzera, Julinků, Zlámalů, Kubasků atd. A rovněž poznamenáno, že přispěli slušnými obnosy.“¹⁴⁰ Pomník je prý první svého druhu v celé Evropě, je na něm umístěn nápis „Padlým bratřím a spoluobčanům věnuje Sokol“. V době jeho dokončení ještě zdaleka nebylo jasné, kolik mužů se z války nevrátí. Osazen deskou byl až v roce 1928 a je na ní uvedeno 49 jmen. Skutečnost, že Josef Tepera se u obce zasazoval o vybudování Husova pomníku, ukazuje, že zdaleka nebyl tak úzkoprsým „klerikálem“, jak byl v tisku označován. V roce 1917 rezignoval na funkci starosty Antonín Kartous a obec necelé dva roky vedl Josef Wunsch jako „úřadující radní“.

Ve světle válečných událostí v Bílovicích utichl konfesijně-sekulární spor, přinejmenším o něm nenajdeme žádné zmínky. Jednak pořádně nebylo o co se přít: kostel již stál a fara byla v nedohlednu, zejména však na podobné sváry nebyla chuť a jejich publikování by zřejmě nedopustila ani zpřísněná válečná cenzura. V Lidových novinách a Rovnosti tak již nenacházíme články o obecních různých a tyto se nevracejí ani po válce. Vznikem republiky se začalo více pozornosti věnovat celostátní politice a ne vesnickým hádkám typu, kdo vedl hasiče k pijáctví či zmařil představení ochotníků. Současně tím bohužel mizí velmi zajímavý pramen, který plasticky popisoval život i sváry v tehdejších Bílovicích. Ke stavbě pomníku padlým se Bílovičtí zřejmě dokázali spojit: inicioval jej Těsnohlídek a projektoval Teperův syn Bohuslav. Ten narukoval v roce 1915 a o dva roky později vstoupil v Rusku do legií.¹⁴¹ Samotného nadučitele Teperu pak Těsnohlídek v sokolském sborníku z roku 1919 několikrát pozitivně zmiňuje.

¹³⁹ *Pamětní sborník 25leté práce tělocvičné jednoty „Sokol“ v Bílovicích (nad Svitavou) 1894-1919.* Brno 1919, s. 13.

¹⁴⁰ Mrkos, Zdeněk: *Mohyla padlým na ostrůvku.* In *Bílovický zpravodaj*, září 2015, s. 18.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 19.

U Kaly se dočteme, že zpráva o převratu se do Bílovic dostala hned 28. října 1918 od cestujících z Brna. „*Na domech a na škole objevily se zas po dlouhé době naše prapory a každý s jakousi pýchou připínal si slovanskou trikoloru. Večer byl uspořádán velký lampionový průvod a po průvodě konáno u paní Prachařové (nyní p. Ševčíka) veřejné shromáždění lidu, na kterém promluvil redaktor Lidových novin a spisovatel Rudolf Těsnohlídek.*“¹⁴² Bílovice vstoupily do nové doby.

Závěr

Konfesijně-sekulární konflikt se na přelomu 19. a 20. století odehrával, když ne ve většině, tak přinejmenším ve velké části českých obcí na Moravě. Bílovice v tomto ohledu nebyly výjimkou, lze však u nich vyzorovat několik specifických. Díky prudkému rozvoji obce akcelerovanému tím, že se stala vyhledávaným výletištem, se rovněž urychlil rozvoj a diferenciací místní občanské společnosti. Na příliv německy mluvících letních hostů reagovali místní občané vedeni uvědomělými učiteli zdůrazněním českého charakteru obce a během velmi krátké doby byly počátkem 90. let založeny všechny dobově typické korporace (čtenářský spolek, hasiči, Sokol), jež zdůrazňovaly své národnostní založení a po určitou dobu vystupovaly jednotně.

Založení Kostelní jednoty a zejména snaha, aby na stavbu kostela přispívala obec, vedla již ke konci 19. století k prvnímu konfliktu uvnitř českého tábora, který však zpočátku nebyl příliš výrazný. Ten pak zesílil počátkem 20. století, kdy se ustavila místní organizace sociální demokracie a antiklerikální tábor byl podpořen novými obyvateli Bílovic v čele s Neumannem a Těsnohlídkem, kteří byli pro „pokrokové“ občanstvo významnou intelektuální i vlivovou posilou. Snaha změnit vedení obce sice neuspěla, i díky údajné „zradě“ části „pokrokových“ zvolených zastupitelů, Bílovice však již byly rozděleny na „katolický“ a „antiklerikální“ tábor, který jasně převládl po I. světové válce, kdy v Bílovicích pravidelně vítězili národní socialisté, kteří zastínili sociální demokraty, třebaže ti se před válkou jevíli jako agilnější uskupení.

Soudní spor mezi Kostelní jednotou a stavitelem Příkrylem se pak stal kolbištěm vrcholných politických představitelů katolického a antiklerikálního tábora Koudely a Stránského a v jím vydávaných Lidových novinách začali být bílovičtí katolíci Těsnohlídkovým jízlivým perem

¹⁴² Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931, s. 46.

zesměšňování, což jistě rozdělení v obci ještě více prohloubilo. V této souvislosti si nelze nevsimnout, že třebaže útoky v Rovnosti byly rovněž tvrdé a mnohdy demagogické, věnovala Rovnost Bílovicím pozornost dlouhodobě zejména v souvislosti s volbami, zatímco drtivá většina difamačních článků vyšla v Lidových novinách právě v době soudního sporu.

Pozornost, které se těšilo bílovické dění v českém tisku, byla dána právě blízkostí Brna a výletním charakterem Bílovic, kdy tato čistě česká obec se pro českou část Brna stala určitým kolbištěm znepřátelených stran. Je patrné, že útočnější byl zejména antiklerikální tábor, zatímco místní katolíci útoky spíše odráželi, což je však logické vzhledem k tomu, že v té době obec ovládali. Kostelní jednotu podporovali všichni tehdejší starostové Václav Taranza, Josef Kala, Antonín Kartous i Josef Wunsch, přičemž Kala a Wunsch v ní byli aktivní i po válce. Bílovičtí katolíci se též těšili významné podpoře elitních představitelů katolického tábora na Moravě Stojana, Koudely, Dolanského a byli jim nápomocní i zástupci veřejné správy.¹⁴³ V této souvislosti nelze přehlédnout, že přes štědré příspěvky bohatých i chudých obyvatel Bílovic i letních hostů, byl pro zahájení stavby kostela rozhodující příspěvek knížete Lichtenštejna a jeho dokončení pak umožnila až subvence rakouského státu, na jejímž poskytnutí měli značný vliv shora zmínění „patroni“ bílovických katolíků. Kostel se tak podařilo vybudovat takřka na poslední chvíli a je otázkou, zda by bylo možno po rozpadu Rakouska-Uherska na tak smělý podnik vůbec pomyslet.

Nejvíce úderů nejen v „boji o kostel“ inkasoval nadučitel Tepera coby klíčový exponent místního katolického tábora. Učitelé přitom zpravidla stáli v čele antiklerikálních snah a katolický tábor většinou reprezentovali přímo kněží. V řadě novinových článků mu bylo vytýkáno vše možné i nemožné. Některé výtky jsou de facto neposouditelné (že z jím vedené školy pochází mravní zkáza), obvinění, že píše anonymní štvavé dopisy, příznačně zaznívá z anonymního štvavého novinového článku, obvinění ze zpronevěry obecních peněz bylo pak týmž autorem po ohrazení starosty obce zmírněno. Možná se Tepera rád napil (musel být nepochybně společenským člověkem), zjevně to však nic neubíralo na jeho pracovním nasazení.

Z časového odstupu přitom bylo Teperovo působení vnímáno jednoznačně kladně, o čemž svědčí i fakt, že v roce 1932 po něm byla v Bílovicích pojmenována ulice, přičemž této pocty

¹⁴³ Viz již zmíněný článek *Klerikální agent při c. k. hejtmánství v Brně*, Rovnost 5. 4. 1914, č. 78, s. 3.

se tehdy dostalo pouze „jeho“ starostovi Taranzovi a dalšímu řediteli školy Kozlíkovi. V obecní kronice (psané národním socialistou A. Kalou) bylo při této příležitosti zmíněno, že Teperovou zásluhou byl v obci postaven filiální kostel.¹⁴⁴ V knížkách a člancích, jež se zabývají obecní historií, je zmiňován bezvýhradně kladně jakožto člověk, který měl zásadní vliv na modernizaci Bílovic a smršť kritiky, ba nenávisti, jež se snesla na jeho hlavu v dobových Lidových novinách a Rovnosti vypovídá více o stylu tehdejší žurnalistiky než o Teperovi samotném. Byl jistě ambiciózní a části občanů zjevně vadil jeho mimořádný a dlouhodobý vliv na vedení obce, který si hleděl udržet, jakož i úsilí o vybudování kostela, kdy angažmá v Kostelní jednotě se postupem času stávalo jeho srdeční záležitostí, kterému zřejmě věnoval více úsilí než činnosti v Sokole.

Naopak jeho učitelští souputníci z 90. let Josef Pokora a Josef Kozlík se s ním v tomto ohledu rozešli a nikde nenalezneme zmínku, že by stavbu kostela aktivně podporovali. Kozlík z Bílovic odešel v roce 1902, kdy byl jmenován nadučitelem v Omicích, vrátil se však po válce na místo ředitele bílovické školy. Ve školní kronice se v zápise o jeho pohřbu z roku 1924 mezi řečí dozvíme, že byl bez vyznání.¹⁴⁵ Pokora se stal v roce 1902 profesorem tělocviku na gymnáziu v Novém Městě na Moravě, později působil na gymnáziu v Brně na ul. Křenová a rovněž na Pedagogické fakultě.¹⁴⁶ Počátkem 20. let v Bílovicích znovu bydlel, v letech 1921-4 byl starostou místního Sokola a v roce 1922 byl zvolen I. náměstkem obecního starosty, a to za stranu národně sociální.¹⁴⁷ K Teperovi nicméně patrně zůstali loajální.

Exponované umístění Bílovic a jejich prudký rozvoj tak na jednu stranu pomohlo místním angažovaným katolíkům vybudovat kostel, současně však toto jejich úsilí přispělo k ideovému rozdělení obce, kterému se nicméně vzhledem k všeobecné sekularizaci nebylo možno zcela vyhnout. Konflikt by však pravděpodobně nebyl tak bouřlivý, pokud by se Kostelní jednota obešla bez příspěvků obce. Díky úsilí jejich představitelů mají Bílovice svoji nejvýraznější a mimořádně půvabnou dominantu a duchovní střed obce. Hlubší pohled do dobových materiálů, zejména tisku, současně ukazuje, že tato snaha nebyla bez obětí a bílovická společnost v čase *fin de siècle* byla podstatně konfliktnějším prostředím, než se

¹⁴⁴ Pamětní kniha obce Bílovic nad Svitavou (1918-45), s. 479.

¹⁴⁵ Bílovická školní kronika (1891-1939), s. 105: „Pohřeb jeho, ač byl bez vyznání a počasí bylo dne 1. května velmi nepříznivé, byl velmi pěkný.“

¹⁴⁶ Procházka, Miloslav: K výročí zakladatele bílovického Sokola. In Bílovický zpravodaj, září 1994 [nečíslováno].

¹⁴⁷ Nejezchleb, Bořivoj: Jak se v Bílovicích volilo. In Bílovický zpravodaj, prosinec 1995. s. 25.

nám dnes při pohledu na staré kolorované fotografie s dámami v krinolínách a pány v buřinkách může zdát.

Přehled použité literatury a pramenů

Monografie, sborníky, příspěvky ve sbornících, články, edice pramenů:

Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: *Český antiklerikalismus*. Praha 2015.

Cibulka, Pavel: *Obřany*. In Fasora, Lukáš – Štěpánek, Václav (eds.): *Dějiny Brna 6, předměstské obce*. Brno 2017.

Fasora, Lukáš: *Sekularizace a „klerikální bašty“ na Brněnsku a Vyškovsku*, s. 253-66. In

Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (eds.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009.

Fiala, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno 1995.

Fiala, Petr a kol.: *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno 2008.

Filka, Jaroslav ed.: *Obřanská farní kronika*. Brno 2013.

Filka, Jaroslav. *Stručný popis kostela v Bílovicích nad Svitavou*, s. 34-7. In Filka, Jaroslav a kol.: *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou. Kapitoly ze stoleté historie kostela a farnosti*. Brno 2014.

Filka, Jaroslav ed.: *Kostelní jednota v Bílovicích nad Svitavou*. Brno 2019.

Hanuš, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno 2005.

Homola, Bohuslav: *Dějiny stavby kostela sv. Cyrilla a Metoděje v Bílovicích*, s. 30-3. In Filka a kol. 2014.

Hrabák, Josef: *Rudolf Těsnohlídek*. Praha 1982.

Kala, Alois: *Bílovice nad Svitavou*. Brno 1931.

Lata, Jan: *Liška Bystrouška, mistryně skrytých narážek*. In Bílovický zpravodaj, prosinec 2018, s. 23-4.

Lata, Jan: *O mlynářském rodu Julinků*. In Bílovický zpravodaj, březen 2019, s. 25-6.

Lata, Jan: *Bílovické kříže a kaplička*. In Bílovický zpravodaj, březen 2019, s. 24-5.

Malíř, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno 2012.

Malíř, Jiří: *Občanské společnosti na Moravě*. Brno 2014.

Malíř, Jiří – Řepa, Milan: *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno 2018.

Mrkos, Zdeněk: *Mohyla padlým na ostrůvku*. In Bílovický zpravodaj, září 2015, s. 17-9.

Nejezchleb, Bořivoj: *Jak se v Bílovicích volilo*. In Bílovický zpravodaj, prosinec 1995. s. 25-9.

Nejezchleb, Bořivoj a kol.: *Bílovice nad Svitavou. Kapitoly z historie obce*. Bílovice nad Svitavou 2012.

Novotný, Antonín ed.: *80 let TJ Sokol Bílovice n. Svit.* Brno 1974.

Osolsobě, Jana: *Farní kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*, s. 38-44. In Filka a kol. 2014.

Pamětní sborník 25leté práce tělocvičné jednoty „Sokol“ v Bílovicích (nad Svitavou) 1894-1919. Brno 1919.

Pospíchal, František: *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Bílovicích nad Svitavou*, s. 5-22. In Filka a kol. 2014.

Procházka, Miloslav: *Výletní Bílovice nad Svitavou*. Bílovice nad Svitavou 1988.

Procházka, Miloslav: *Vzpomínky na bílovická výročí*. In *Bílovický zpravodaj*, listopad 1990 [nečíslováno].

Procházka, Miloslav: *K výročí zakladatele bílovického Sokola*. In *Bílovický zpravodaj*, září 1994 [nečíslováno].

Literární díla a memoáry:

Beránek, Josef: *Deník venkovského faráře: Hovory s Janem Rybářem*. Praha 2016.

Neumann, Stanislav: *S městem za zády*. Praha 1954.

Neumann, Stanislav: *Paměti a drobné prózy*, Praha 1951.

Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 2015.

Rybář, Jan: *Vzpomínky z dětství na Bílovice nad Svitavou a místní farnost*. Bílovice nad Svitavou 2018.

Články v dobovém tisku:

Smutný úkaz národní nestatečnosti, Hlas, 28. 6. 1888, č. 148, s. 3.

Od Bílovic u Brna (Zřízení samostatné duchovní správy), Hlas, 27. 4. 1890, č. 97, s. 4.

Schůze katolicko-politické jednoty brněnské v Obřanech, Hlas 21. 11. 1899, č. 265, s. 2.

Kostel a prase, Hlas, 14. 1. 1912, č. 10, s. 3.

Ohražení, Hlas, 29. 6. 1913, č. 148 s. 3.

Z Bílovic n. Sv., Hlas, 27. 7. 1913, č. 171, s. 6.

Z Bílovic u Brna (Valná hromada čten. spolku „Věnceslav“.), Lidové noviny 8. 3. 1894, č. 53, s. 5.

Z Bílovic u Brna (Naši klerikálové při práci.), Lidové noviny 5. 9. 1897, č. 202, s. 9.

Z Bílovic, Lidové noviny 14. 9. 1897, č. 208, s. 3.

Kostel na prodej, Lidové noviny, 31. 5. 1910, č. 147, s. 2.

Kostel na prodej, Lidové noviny 1. 6. 1910, č. 148, s. 2.

Jednota kostelní a jednota sokolská, Lidové noviny, 29. 8. 1910, č. 236, s. 2.

Z Bílovic n. Svit., Lidové noviny, 15. 9. 1910, č. 253, s. 6.

Z Bílovic n. St. (K dopisu), Lidové noviny, 17. 9. 1910, č. 255, s. 5.

Kostelíček v Bílovicích n. Sv., Lidové noviny, 19. 3. 1911, č. 78 s. 3.

Kriminálníci a věřící, Lidové noviny, 7. 11. 1911, č. 308, s. 5.

Kostel v exekuci, Lidové noviny 12. 11. 1911, č. 313, s. 1-2.

Kostel a prase, Lidové noviny, 11. 1. 1912, č. 9, s. 2.

Nejnovější kocourkovská příhoda, Lidové noviny, 27. 1. 1912, č. 25, s. 6.

Pomník klerikální ostudy na Brněnsku, Lidové noviny, 29. 6. 1912, č. 176, s. 4.

Dr. Ošmera denunciantem, Lidové noviny, 24. 6. 1913, č. 171 s. 2.

Zastavování smíšených vlaků č. 71, 72, 220, 221 a 234, Moravské noviny, 12. 5. 1881, č. 109, s. 3.

Předválečné Bílovice n. Svit., Moravské noviny, 23. 7. 1938, s. 5.

Z Bílovic u Brna, Moravská orlice, 8. 6. 1890, č. 130, s. 4-5.

Z Bílovic u Brna, Moravská orlice, 27. 5. 1891, č. 119, s. 3.

Z Bílovic u Brna (Beseda pro chudé školní děti), Moravská orlice, 8. 12. 1893, č. 281, s. 5

Ze sokolské župy krále Jiřího, Moravská orlice 3. 6. 1898, č. 125 s. 2.

Pan spisovatel K. St. Neumann v Bílovicích n. Svit., Moravská orlice, 23. 6. 1911, č. 141, s. 3.

Slavnostní valná schůze těl. jednoty „Sokol“ v Bílovicích n. Sv. na paměť 25letého trvání, Moravská orlice 22. 2. 1919, č. 44, s. 7.

V Bílovicích, Rovnost, 24. 5. 1893, č. 10, s. 77 (sic!).

Z Bílovic u Brna, Rovnost, 16. 8. 1906, č. 185, s. 7.

Bílovice, Rovnost, 22. 8. 1906, č. 190, s. 7.

Z Bílovic n. Sv. (Bílovické volby), Rovnost 23. 4. 1908, č. 100, s. 7.

Z Bílovic nad Svitavou, Rovnost, 14. 5. 1908, č. 121, s. 7.

Kostel na prodej, Rovnost 3. 6. 1910, č. 148, s. 4.

Vítězství pokrokových voličů v obecních volbách v Bílovicích, Rovnost 18. 6. 1911, č. 136, s. 5.

Z Bílovic n. Svitavou, Rovnost 28. 6. 1911, č. 145, s. 6.

Klerikální agent při c. k. hejtmanství v Brně, Rovnost 5. 4. 1914, č. 78, s. 3.

Z Bílovic n. Sv., Rovnost, 24. 5. 1914, č. 117, s. 8-9.

Archivní prameny:

Bílovická školní kronika (1891-1939).

Pamětní kniha obce Bílovic nad Svitavou (1918-45).

Procházka, Miloslav: *Rudolf Těsnohlídek a Bílovice n. Svit.* Strojopis 1990.

Anotace a klíčová slova

Anotace:

Práce se zabývá konfesijně-sekulárním konfliktem v Bílovicích nad Svitavou od 90. let 19. století do roku 1918. Po zřízení železniční zastávky se obec díky letním hostům z Brna začala bouřlivě rozvíjet a zásluhou místních učitelů vznikla řada spolků včetně Kostelní jednoty usilující o stavbu kostela. Současně se tím posilovalo antiklerikální hnutí reprezentované sociálními demokraty a částí místní tělocvičné jednoty Sokol, které protestovalo zejména proti tomu, aby se na stavbě kostela podílela obec. Po soudním sporu Kostelní jednoty se stavitelem kostela, kdy byla dokonce navrhována jeho exekuce, se v konfliktu angažovali vrcholní čeští politici na Moravě a bylo o něm široce referováno v tisku, zejména v Lidových novinách. Práce na základě dobových materiálů popisuje vznik a vývoj uvedeného konfliktu, jakož i jeho jednotlivé protagonisty, včetně spisovatelů Rudolfa Těsnohlídka a Stanislava Kostky Neumanna.

Abstract:

The thesis deals with confession-secular conflict in Bílovice nad Svitavou from the 1890s to 1918. After the construction of the railway stop, the village started to expand rapidly, thanks to the seasonal guests from the city of Brno. Local inhabitants, especially teachers, established many clubs, including a Church-building society. At the same time, an anti-clerical movement started to spread in the community. It was represented by the social democrats and by a part of the sports association Sokol, which fought against the communal funding of the church-building project. The conflict became even stronger after the church-building society filed a lawsuit against the builder and even demanded foreclosure. At this point, the conflict became a prominent topic in the national print, especially Lidove Noviny, in which even top politicians had their say. This essay, based on the research of period sources, describes the beginnings and development of the named conflict and its protagonists, including writers Rudolf Těsnohlídek a Stanislav Kostka Neumann.

Klíčová slova:

Bílovice nad Svitavou, Kostelní jednota, Sokol, antiklerikalismus, Josef Tepera, Stanislav Kostka Neumann, Rudolf Těsnohlídek.

Key words:

Bílovice nad Svitavou, Church-building society, Sports association Sokol, anti-clerical movement, Josef Tepera, Stanislav Kostka Neumann, Rudolf Těsnohlídek.